

Міністерство освіти і науки України

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Кафедра педагогіки і психології

Пояснювальна записка

до дипломної роботи спеціаліста

на тему: Соціальні міжособистісні відносини дітей молодшого
шкільного віку

Виконала: студентка V-го курсу,
напряму підготовки
(спеціальності)

0101 Педагогічна освіта

7.01010201 Початкова освіта

Левкеш-Симкович М.Ш.

Керівник: Бергхауер-Олас Е. Л.

Рецензент:

Берегово – 2016 р.

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

Lőkös-Szimkovics Mónika

Társas kapcsolatok kisiskoláskorban

Diplomadolgozat

Témavezető:

dr. Berghauer-Olasz Emőke

Beregszász – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
I. РОЗВИТОК ГРУП СЕРЕД УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.	7
1.1. Особливості при утворенні груп	7
1.2. Зв'язки і мотивація	8
II. ВИВЧЕННЯ І МЕТОДИ ГРУПОВИХ ВЗАЄМИН	11
2.1. Вікові взаємини і вікові групи.....	11
2.2. Пошуки з питання дитячих вікових взаємин.....	13
2.3. Методи вивчення питання дитячих вікових взаємин	14
III. МЕТОДИ ОПИСУ ОБСТЕЖЕННЯ	16
3.1. Складові показники	18
3.2. Соціометричні відмінності типу Морено і Мийреї...	25
3.3. Соціометричні позиції та їх вирахування	26
3.4. Пояснення соціометричних позицій	29
IV. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО АНАЛІЗУ СЕРЕД УЧНІВ УЖГОРОДСЬКОЇ ЗОШ №10 З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ РАВЧАННЯ ІМ'Ю ДОЙКО ГАБОРА	31
4.1. Аналіз соціограми 2 класу	32
4.2. Аналіз соціограми 4 класу	36
4.3. Порівняння аналізу соціограм 2 і 4 класу	39
ВИСНОВКИ	41
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	42
СПИСОК РИСУНКІВ.....	45
СПИСОК ТАБЛИЦЬ	46
РЕЗЮМЕ.....	47
ДОДАТКИ	48

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. KISISKOLÁS CSOPORT TÁRSAS FEJLŐDÉSE	7
1.1. A társas kapcsolatok alakulását befolyásoló fejlődési sajátosságok	7
1.2. Kötődések és motívumai	8
II. TÁRSAS KAPCSOLATOK VIZSGÁLATA ÉS VIZSGÁLATÁNAK MÓDSZEREI	11
2.1. Kortárs kapcsolatok és kortárs csoportok	11
2.2. A gyermekek kortárs kapcsolatainak kutatása	13
2.3. A kortárs kapcsolatok tanulmányozásának módjai	14
III. VIZSGÁLAT LEÍRÁSÁNAK MÓDSZEREI	16
3.1. Szerkezeti mutatók	18
3.2. Moreno - és Mérei-féle szociometriai különbségek	25
3.3. Szociometriai pozíciók és azok számítása	26
3.4. A szociometriai pozíciók értelmezése	29
IV. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI AZ UNGVÁRI 10. SZÁMÚ DAYKA GÁBOR MAGYAR TANNYELVŰ KÖZÉPISKOLÁBAN	31
4.1. A 2. osztály szociogramjának elemzése	32
4.2. A 4. osztály szociogramjának elemzése	35
4.3. A 2. és 4. osztály szociogramjának az összehasonlítása	38
ÖSSZEFOGLALÁS	41
FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE	42
ÁBRÁK JEGYZÉKE	45
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	46
Ukrán nyelvű összefoglalás (Резюме)	47
MELLÉKLETEK	48

BEVEZETÉS

Jelen diplomamunkában a társas kapcsolatok vizsgálatára kerül sor kisiskoláskorban. Mivel lassan egy éve dolgozom 2. osztályban, mint napközis nevelő egy középiskolában, ebből kifolyólag adott volt minden lehetőség a vizsgálat elvégzésére. Először is felkeltette figyelmemet és érdeklődésemet, hogy az osztályon belül, hogyan is alakulnak és szerveződnek a kapcsolatok. Melyek a fő tényezők a kapcsolatoknak az alakulásában. Másodszor pedig, hogy ez, hogyan is alakul a hetek és hónapok alatt. A legjobb módszer pedig erre a szociometria készítése, mellyel munkámban is foglalkozom.

Ebből kifolyólag célként is azt tűztem ki magam elé, hogy a csoporton belül felfedjem a rejtett kapcsolatokat és, hogy ezeket a rejtett kapcsolatokat kimutassam. Valamint a több szempontú szociometria lényege nem csak az, hogy felmérjük, hogy a vizsgált csoporton belül (adott esetben egy osztályon belül) milyen viszonyok jellemzőek, hanem mint a vizsgált közösségről és kiscsoportról is, mint társas egységről képet kapjunk.

Hipotéziseim közé tartozott, hogy bebizonyítsam, hogy a csoport nem egységes és egy többközpontú csoportról beszélhetünk, ami a 2. B. osztályt illeti. A 4.A. osztályban való felmérés során pedig arra szeretnék rávilágítani, hogy ez a szórt és többközpontú csoport az évek során, hogy is változik és egyközpontúvá alakul-e vagy sem.

Első részben az irodalmi áttekintésen volt a hangsúly, mely a kisiskolás csoportok társas fejlődésére, a kötődésekre és azok motívumaira, illetve az átpártolásra és azok megnyilvánulására terjedt ki. Vagyis a munkám ezen részében egy rövid szakmai, irodalmi áttekintés olvasható. A munkám alapjának számít *Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata című műve*. Melyben pontos képet ad a társas kapcsolatokról és azok vizsgálatáról, illetve magáról a szociometria készítéséről is, mellyel én is foglalkozom. Maguk a kutatások még az 1930-as években kezdődtek és Jacob L. Moreno nevéhez fűződnek. Mérei Ferenc szociológiai kutatásainak is az alapja a Moreno-féle szociometria. Azonban már némi eltérés figyelhető meg a két kutatási módszer között. Említhető itt meg a gyakorisági táblázat, annak tartalma és jelentősége a szociológiai kutatások során, melyet Mérei Ferenc alkalmazott ellentétben Morenoval.

A második részben szintén egy irodalmi feldolgozott rész olvasható, mely bemutatja a társas kapcsolatok vizsgálatát és általános módszereit. Ebben a fejezetben

olvasható, hogy a szakemberek milyen módszereket is alkalmaztak a kisiskolások körében egy-egy vizsgálat során. A kutatások hogyan és hol is zajlottak, melyeket Moreno vagy Mérei végeztek. Olvashatunk magáról a csoportról, illetve, hogy milyen csoportokat is különböztetünk meg, valamint a gyerekek kortárskapcsolatának a kutatásáról és tanulmányozásának a módjairól is.

A következő fejezetben már a használt módszerek leírása, a szociometria és szociogram elkészítésének módszerei olvashatóak. A fejezet tartalmazza a Moreno-féle szociogram elkészítésének alapfeltételeit és annak alkalmazását, mely az összes szociológia felmérés alapját is képezte.

A kutatásom során, miután alaposan áttekintettem a megfelelő szakirodalmat, összeállítottam egy 14 kérdésből álló kétnyelvű kérdőívet (ukrán-magyar), mely nagy segítségemre volt a szociometria készítésében. A kérdőív azért készült el két nyelven, mert a jelenlegi helyzetben egyre inkább megfigyelhető a nagyobb létszámú ukrán gyerek, illetve vegyes házasságból származó gyerek a magyar iskolákban. Maga a kérdőívezés két körben zajlik. Az első körben a 2. B - osztályban történt, majd a második körben pedig a 4. A-osztályban voltam a felmérést végezni.

Az utolsó fejezetben bemutatom a két körben elkészített kérdőívek feldolgozott eredményeit, melyeket kölcsönösségi, illetve gyakorisági táblázatokkal szemléltetek. A kölcsönösségi táblázatoknak segítségével pedig az elkészült szociogramok elemzése is itt jelennek meg.

A téma vizsgálata nagyon fontos jelen világban. Mivel a mai rohanó világban sajnos egyre kevesebbet foglalkozunk a gyerekekkel. Több időt kellene rájuk szentelnünk, és oda figyelniük már a kisiskolás korban a gyerekek társas kapcsolataira. A gyerekek kapcsolatai már kisiskolás korban döntően kihatnak a gyerekek viselkedésére is. Ezen kívül egy ilyen felmérés nagy segítséget nyújthat a kezdő tanárok munkájában is. Könnyebben át tudják tekinteni a csoportot és megfigyelni azok alakulását, ha már a kezünkben egy elkészült szociológiai felmérés.

I. KISISKOLÁS CSOPORT TÁRSAS FEJLŐDÉSE

A társas kapcsolatok kialakulása már az óvodás korban elkezdődik. Ezek után, ahogy feljebb lépünk úgy mond a ranglétrán, a kisiskolás korban folytatódik. A társas kapcsolataink kialakulásának döntő szerepe van az életünk hátralévő részében is. Kialakulása hatással van a személyiségünk fejlődésére és beilleszkedésünkre egy adott csoportba.

Mindenekelőtt a társas kapcsolatok kialakulásában, a pszichológia tudomány bebizonyította, hogy nagymértékű befolyása van az anya-gyerek kapcsolatnak, vagyis az elinduló pontja mindennek a családban kereshető. Azonban az óvodai és iskolai évek közösségi tapasztalati is nagymértékben befolyásolják személyiségünket és annak alakulását.

Több kutatás is bebizonyította, hogy az utóbbi időben döntően meghatározza társas hatékonyságunkat: meg tudjuk-e szeretetni magunkat embertársainkkal, tudunk-e népszerűek lenni egy adott csoportban, tudunk-e hatással lenni másokra, illetve nagyon fontos, hogy képesek vagyunk-e más emberekkel együtt működni.

Ezekre a kérdésekre már a kisiskoláskorban kereshetjük a választ. Megvizsgálhatjuk, hogy egy adott csoporton belül ezek a feltevések miként jelennek meg a vizsgált csoportban. Ezen a téren a pedagógia kiemelten foglalkozik a személyes kötődés és a szociális háló intézményes nevelésben betöltött szerepével. A pedagógusokhoz, tanárokhoz vagy más személyekhez való viszony, az adott korcsoportban betöltött hely és szerep, a barátságok szövődése és azok alakulása egyaránt fontosak és meghatározók az iskolai élet eredményességéhez és alakulásához.

Nagy József (2000 – idézi Vajda, 2002) pedagógiai rendszere a következő kompetenciaterületek kiművelését tartja indokoltnak: 1. kognitív kompetencia, 2. személyes kompetencia, 3. szociális kompetencia, 4. speciális kompetencia. A szociális kompetencia az alábbi viselkedésterületeket érinti: proszociális viselkedés, kommunikációs viselkedés, kötődés, csoportviselkedés és érdekérvényesítés. A szociális kompetencia öröklött és tanult összetevőkből (komponensekből) alakul. Ennek a fejlődésében, mint a kortárs gyerekek, mint pedig a felnőttek egyaránt részt vesznek.

1.1. A társas kapcsolatok alakulását befolyásoló fejlődési sajátosságok

A gyerekek iskolába lépésével fejlődik a gyerek szociális kompetenciája, és látványos előrelépés figyelhető meg az önállóság felé is. Igaz, ez nem minden tekintetben van így. Az sokban függ a gyerek családi háttérétől is, valamint a szülők viszonyulásától a gyerek irányába. Ez szorosan összefügg egyrészt az érzelmi élet fejlődésével, az én fejlődésével, illetve az értelmi funkciók érésével, másrészt az iskola és az iskolán túli különféle társas szerveződések hatásaival.

A személyiség pszichikus funkcióiban bekövetkező változások serkentik a társas viselkedés fejlődését. *Piaget (1993 – idézi Vajda, 2002)* megfigyelései szerint ebben az időszakban a gondolkodás fejlődésével pontosabbá válik a világ belső reprezentációja. Gazdagodik tudásunk saját magunkról és másokról. Tapasztalatokat szerzünk a bennünk zajló figyelmi, emlékezeti, képzeleti és problémamegoldó funkciókról.

Lényegesen javul a kisiskolások személyészlelése, kommunikációs készsége, bővül a szókincsük és stabilizálódik az önkontrolljuk, aminek köszönhetően eredményesebbek lesznek a beszélgetésekben és az együttes tevékenységekben (*Vajda, 2002*).

Amikor egy ember jellemzésére kerül sor, az figyelhető meg, hogy a szubjektivitásuk már csökken. Óvodáskorban mind inkább adtak az emberke kinézeti leírására, a 6-10 éves gyerekek már a helyzettől, szituációtól függően ítélik sokszor és írnak le egy embert. Ebben a korban már észrevehetőek a személyiségjegyek leírása is.

Az időszakra jellemző még az ún. „kettőség”. Amikor a szülőkhöz teljesen másképp viszonyulnak a csoporttársaik jelenlétében akár, mint amikor egyedül vannak a szülőkkel. *Piaget* megállapításával élve „kettős erkölcs” vezeti őket: egyfelől a felnőtteket tekintélyként tisztelik, betartják az általuk közvetített normákat, másfelől viszont saját maguknak konstruált szabályokat követnek.

1.2 Kötődések és motívumai

A kötődés erős érzelmi magával ragadást jelenthet. Egy másik megfogalmazás szerint: *Bowlby (1969)* definíciójában a kötődés egy másik személy közelségének keresését, valamint a kapcsolat fenntartásának szándékát jelenti. A kötődések különböző korú gyermekeknél másként alakulnak. Az óvodáskorban ugye inkább a szülőhöz való kötődés jellemző még mindig, míg az iskola kezdetével ez csekély mértékben megváltozik. A gyermek már nem csupán a szülőkhöz, családtagokhoz kötődik, hanem valamiféle kötődés figyelhető meg a tanára és csoporttársai irányába is (*Zsubrits, 2007*).

A kötődések motívumai is másként alakulnak a kortól függően. Óvodáskorban elsősorban a külső tulajdonságok, a közös játék és az aktuális érdekek a meghatározóak. A nagycsoportosoknál már megjelenik a szeretet, a védelmezés, a segítségadás. Iskoláskorban többek között a rokonszenv, a hasonló érdeklődés, a közös élmények, a szolidaritás, a segítőkészség, a megbecsülés, a barátság, a szeretet és a szerelem szerepel a motívumok között (Bálint, 1990; Bergman, 2004; Mérei, 1989).

Amikor a kötődésekről esik szó, mindenképp meg kell említenünk a tanár-gyerekek kapcsolatát. A kisiskoláskor velejárója, hogy megfelelő viszonyt ápoljunk a gyerekekkel, és kölcsönösen. A gyerek, mint példaképre tekint fel a tanáira, akik nem csak példát nyújtanak, oktatnak, tanítanak, hanem védelmeznek, segítenek és támaszt nyújtanak a nehéz helyzetekben. A gyerek és a pedagógus között fontos a kölcsönös bizalom jelenléte, mert anélkül nehéz, mint a gyermek számára beilleszkednie az adott közösségbe, mint pedig a tanár számára, hogy könnyebben, zökkenőmentesen működjön a munka.

A pedagógus helyes magatartásához kell, tartozzon az is, hogy segít a gyermek önállóságának, függetlenségének kialakulásában. Ahelyett, hogy csupán azt éreztetjük vele, hogy mi vagyunk a felnőttek, és mindenben ránk kell hallgatniuk. Erre szokták azt mondani, hogy sokszor, hogy igazán megértsünk egy gyermeket, előbb le kell úgy mondani „süllyednünk” az ő szintjére.

A 6-10 éves korú gyermekekre jellemző, hogy saját maguk és mások értékelése közben már egyre több személy jelenik meg. Erre az időszakra tehető a társakkal történő összehasonlítás, valamint az tény, hogy sokszor a tanár véleményét részesítik inkább előnyben a szülőkével szemben. Ebben nagy szerepe van a pedagógusnak. Amikor is ő maga különféle értékelési formáival próbálja kialakítani, fejleszteni a gyermek készséget, és legfőképp a saját magáról alkotott képét, véleményét. Bár a család szerepe sem elhanyagolható a gyermek énképének kialakulásában, de sokszor mégis a pedagógus az, aki képes kimozdítani és átértékelni egy negatív énképű gyermeket. Egy reális énkép kialakulásához nagyon fontos a teljesítmény elismerése, valamint a megfelelő jutalmazás és büntetés együttes hatása.

A pedagógus egyes gyerekekhez való viszonya mintát nyújt a többi gyerek számára is. Ha valamelyik tanuló viselkedését elutasítja, akkor a társak szintén elfordulhatnak tőle.

Az iskola első éveiben különösen indokolt felhívni a figyelmet az ún. önmagát beteljesítő jóslat veszélyére. A másképpen Pygmalion-effektusnak nevezett jelenség

olyan elvárások, előzetes elképzelések beigazolódására utal, amely legtöbb esetben megalapozatlan feltevésekből származik. Ismert szociálpszichológiai vizsgálatok számoltak be arról, hogy a tanárok a személyeslelési törvényszerűségekből adódóan eltérő módon viszonyulnak a tanulókhöz, aminek hosszabb távú kihatásai lehetnek. Így bizonyos gyerekek hátrányos helyzetbe kerülhetnek, míg mások kivételezett pozícióba. A pedagógus első benyomásai, előzetes ismeretei, prekoncepciói, rokonszenvi–ellenszenvi élményei válthatják ki a gyerekek énképét, teljesítményigényét alakító differenciáló magatartását (*Horváth, 2004; Péley, 2004; Zsolnai, 2001*).

Kisiskolás korban a tanító iránti vonzalom az alapja a tantárgy szeretésének. Tehát a tanulás megkedvelésében fontos szerepet játszik a pedagógus és gyerek közötti érzelmi viszony.

Egy hazai kutatás azt találta, hogy a 12 és 16 éves korosztálynál a tanár–diák kapcsolat jelentősége háttérbe szorul, és a baráti illetve családi kötődések befolyásolják jobban a tanulást támogató motívumokat és a tantárgyi teljesítményt (*Zsolnai, 1998; Erikson, 2002*).

II. TÁRSAS KAPCSOLATOK VIZSGÁLATA ÉS VIZSGÁLATÁNAK MÓDSZEREI

A társas kapcsolatok vizsgálata már a kisiskolás korban kezdetét veszi. Már ebben a korai életszakaszban figyelemmel kísérhető a gyerekek egymáshoz való viszonyulása és viszonya. Ezt leginkább a közvetlen közelükbe lévő személyek figyelhetik meg. Gondolok itt az olyan személyekre akár, akik a nap folyamán kellő időt töltenek el a gyerekek társaságában. Erre a célra a legmegfelelőbb személy lehet az alsós tanárnőjük, vagy akár a napközis nevelőjük is, aki a délelőtt vagy délután folyamán huzamosabb ideig tartózkodik a gyerekek társaságában és figyelemmel kísérheti viselkedésüket és egymáshoz való viszonyukat.

2.1. Kortárs kapcsolatok és kortárs csoportok

Minden korosztályban másként alakulnak ki a kapcsolatok, és ezek nem feltétlen változatlanok. Az 1-2. osztályos gyermekeknél, vagyis 6-7 éves korban megfigyelhető az „átpártolás” időszaka, amikor is többet vannak, és többet szeretnének lenni a velük egykorú gyermekkel, mint a felnőttekkel. Azonban ez nem minden gyermekre jellemző. Akadnak olyan esetek is, akik például nem érzik jól magukat az adott közösségben, és csak a szüleik, vagy legtöbb esetben édesanyjuk megjelenésekor érzik jól és biztonságban magukat. Azonban általánosságban elmondható, hogy ebben a korban a gyerekek jobban kedvelik a hasonló korú gyerekek társaságát.

Mérei Ferenc és V. Binet Ágnes (1993) megfigyelése alapján ennek háttérben az áll, hogy egyensúlyba kerül a gyerek–felnőtt és a gyerek–gyerek kötődés „érzelmi hőfoka”, indulati feszültsége: a korábbiaké csökken, az utóbbiaké növekszik. Ettől kezdve a kortárs csoport döntően meghatározza az egyén viselkedését.

A csoport állhat egy-két emberből, de akár többől is. Tehát a létszáma az változó. Egy úgy nevezett kohéziós erő tartja össze. A csoport tagjainak különböző feladataik vannak, és egy bizonyos építő jellegű munkát látnak el. Típusait tekintve megkülönböztetünk:

- *elsődleges csoportot* – amikor még csak összegyűltek, de még nem neveztek ki vezért;
- *másodlagos csoport* – amikor már van vezérük. Ez lehet akár az osztályfelelős,

de lehet egy informális vezér is, amikor csak ő tartja magát annak;

➤ *formális csoport* – ideiglenes időszakra áll össze a csoport, pl.: utazáskor. Rövidtávon vannak csak együtt egy adott cél elérése érdekében;

➤ *informális csoport* – bizonyos öltözékben, egy bizonyos cél érdekében jelennek meg rövid ideig;

Az azonos korú gyerekek saját csoportjaikban egyenrangú félként vannak jelen. Ezekben a kapcsolatokban a kölcsönösség elve érvényesül. Viselkedésük szabályozásában a társak mérvadóak, a barátok képviselik a referenciakeretet.

A kutatások alapján a következőkben határozható meg a kortárs csoport szerepe:

- elősegíti a szülőktől való függetlenedést,
- támogatja a kölcsönösség megtapasztalását,
- lehetőséget ad a versengés és a kooperáció gyakorlására,
- teret kínál különböző csoportpozíció átélésére,
- sajátos gyermeki kultúrát biztosít (*Wader-Zanden, 1985 – idézi Vajda, 2002*).

Asher és Parker (1989, - idézi Zsubrits, 2007) a kortárs csoport további előnyeit emeli ki: hozzájárul a szociális kompetencia fejlődéséhez, támaszt nyújt, biztonságos légkört teremt, a valakihez való tartozás érzését nyújtja, támogatja az intimitást, érvényesítési lehetőséget kínál, valamint különféle szerepek (vezető, irányító, alkalmazkodó, követő, magányos) átélését is szolgálja.

Igazán megfigyelhetjük a fiúk–lányok szembenállását is. Egy felmérés alapján a nyolcéves fiúk 100%-ban, a lányok pedig 82%-ban választottak azonos nemű társat barátnak (*Daniels-Beirness, 1989 – idézi Vajda, 1999*). A lányok általában kevesebb, 2–3 személlyel tartanak fenn szorosabb kapcsolatot, míg a fiúk kapcsolatai kevésbé intenzívek, de kiterjedtebbek. A fiúknál jobban jellemző az, hogy befogadnak maguk közé új tagokat. A lányoknál azonban ez ritkábban fordul elő. A fiúcsoportokban az jellemző leginkább, hogy egy ember veszi át a vezetést a csoportban és utasítgatja akár a többieket is. Ezzel szemben a lánycsoportokban együttesen alakítják a csoport életét és általában közösen hozzák meg a csoportra vonatkozó döntéseket (*Vajda – Kósa, 2005*).

Azonban elmondható, hogy a kisiskolások gyakran váltogatják barátaikat, a kialakult kapcsolatok inkább külső tényezőktől függenek. A szerepek stabilizációja csak prepubertás, pubertáskortól figyelhető meg.

A társas magatartás egyik alapvető formája a versengés. Már óvodáskorban

megjelenik, de iskoláskorban, amikor a gyerekek egyre többször kerülnek teljesítményhelyzetbe, és mindennapi életükhöz szervesen hozzátartozik bizonyos tulajdonságaik másokkal történő összehasonlítása, a jelentősége megnő. A 6-18 éves gyerekek és serdülők számára az iskola a kortárs kapcsolatok legfőbb terepe és egyúttal a barátaikkal és osztály-, illetve iskolatársaikkal való versengés közege is (*Fülöp, 2009*).

Az együttműködés és a versengés, mint a szociális viselkedés alapvető formái már óvodáskorban megjelennek, s az iskolai évek alatt még inkább megnő a jelentőségük. A gyerekek az egyéni munka mellett együtt dolgoznak egy közös cél érdekében, közösségi programokat, ünnepségeket szerveznek, csoportosan oldanak meg feladatokat, illetve különböző egyéni vagy csoportos versenyeken mérik össze tudásukat, ügyességüket, s naponta versenyeznek egymással a jobb jegyért, a népszerűségért, a megbecsülésért stb.

Az iskolai közegben történő együttműködési és versengési folyamatok megfelelő tanári kezelése, befolyásolása döntő szerepet játszik abban, hogy a gyerekek milyen módon, milyen eszközökkel teszik mindezeket. Az iskolai pedagógiai programoknak részletesen tartalmazniuk kell az ezekkel kapcsolatos feladatokat, fejlesztési tevékenységeket (*Kasik, 2011*).

2.2. A gyermekek kortárskapcsolatainak kutatása

A gyermeki kortárskapcsolatok kutatásának kezdete az 1930-as évekre tehető, amikor is az érdeklődés középpontjában a gyermekcsoportok általános felépítése, természete, és alapjellemezői álltak. Ezt az időszakot a csoportok iránti általános érdeklődés övezte, ami sok prominens szerző (S. Freud, G. H. Mead, J. Piaget, E. Erickson) írása nyomán alakult ki, melyek egybehangzóan fogalmazták meg a szociális csoportok szignifikáns jelentőségét az egyén életében. Ezt a harmincas évektől kezdődő időszakot, amely a hetvenes évekig tart a kortárskapcsolatok kutatásának első generációjaként jelölhetjük (*Renshaw, 1981*).

A tárgykörben a legtöbb vizsgálat ebben az időszakban az ún. „szociális készség hipotézis”, illetve a „készség deficit hipotézis” igazolásának rendelődött alá. A szociális készség hipotézis szerint a szociális készségek viselkedéses úton megjelenve fokozzák a társas elfogadottságot, a barátságok kialakításának valószínűségét, és más egyéb pozitív, társas kapcsolatokra vonatkozó „eredményességet”. A készség deficit hipotézis pedig a csoportbéli magányosság illetve a visszautasítás okaként bizonyos szociális

készségek hiányát jelöli meg. A társas kapcsolatokban való sikerességben közreműködő szociális készségek azonosítása lehetőséget adott, hogy tréning csoport keretében tanítsák az alacsony elfogadottsággal jellemezhető gyerekeket ezekre a készségekre. Ezek a gyerekek később sikeresebbek lettek kortárskapcsolataikban (*Ladd – Mize, 1983*).

A kortárskapcsolatok vizsgálatának második fázisában jelentős hangsúlyt kapott még egy kutatási terület, amely a gyerekek kortárskapcsolati relációinak különböző típusaival foglalkozik. Funkcionális, strukturális és pszichológiai alapon is különbségtétel alakult ki a társas elfogadottság és a barátság értelmezésében (*Furman - Robins 1985, Bukowski - Hoza, 1989*).

Az új, nagyobb kutatási területek melyek megjelentek a kortárskapcsolatok kutatásának harmadik generációjában például az érzelmi és fiziológiai korrelátumok keresése vagy a nemi összefüggések alakulásának vizsgálata, illetve a kulturális és etnikai hasonlóságok és különbözőségek tanulmányozása (*Furman - Robins 1985, Bukowski - Hoza, 1989*).

2.3. A kortárskapcsolatok tanulmányozásának módjai

A kortárskapcsolatok tanulmányozására többféle technika kínálkozik. Igénybe vehetjük tanárok, korábbi életkorban óvónők vagy bölcsődei gondozónők véleményét, értékelését, vagy esetleg fordulhatunk és folyamodhatunk szülők megkérdezéséhez is. De ezek felnőtt reflexiókat, megítélési kategóriákat, szempontokat nyújtanak számunkra a szubjektív ítélezés korlátait hordozva (*Rubin, 1998*).

Használhatunk direkt megfigyelésen alapuló méréseket (*Ladd - Price, 1983 – idézi Mérei, 1996*), ahol nagyon sok információt kaphatunk a csoportban zajló gyermeki tevékenységekről, megfigyelhetőek, pl.: az érzelmkifejezések, a játéktevékenység és annak változatos formái, a proszociális vagy agresszív viselkedés. Ezzel a technikával viszont az interakciók csak rövid epizódjait tudjuk tetten érni, és nem alkalmasak fennmaradó, hosszabb távú kapcsolati relációkra vonatkozó megfigyelésekre. Információt kaphatunk a csoport tagjainak a megkérdezésével is, hiszen ők a csoporton belüli, azaz belső megfigyelői a történéseknek. Már három éves kortól értelmes és feltehető kérdés a gyerekek számára, hogy kit szeretnek és kit nem (*Newcomb – Bukowski, 1983 – idézi Mérei, 1996*), ami a szociometriai technika alapját képező kérdés.

A szociometria alaptétele s egyben Moreno első nagy felismerése ezen a területen a spontán társulások hálózata, mint a státusokból álló intézményes rendszerek lappangó háttere. Ezt a felismerést Morenónál az a régi gondolat terelte a gyakorlat felé, hogy az emberi kapcsolódások, tekintet nélkül a megvalósulásuk tartalmára, elsősorban érzelmi, rokonszenviek. E két feltevés egymást egészítette ki, s megpróbálta ezt a rejtett hálózatot a rokonszenvi választások módszerével fel is tárni (*Mérei, 1996*).

A szociometriai módszer nemcsak technikai egyszerűségének és ötletes ábrázolási módjának köszönhető elterjedését, hanem annak is, hogy érlelődő igényt elégített ki. Elsőnek tette lehetővé a kapcsolatok formalizálását és kvantifikálását a jelenségeknek abban a tartományában, amelyben az egyénnek és a társasnak a kölcsönhatása a tényezők érintkezési szintjén figyelhető meg (*Lengyel, 1997*).

A harmincas évek elején volt megfigyelhető, Moreno szociometriájának megjelenése előtt – a Hudson-vizsgálattal egy időben, de anélkül, hogy ismerték volna Morenót – Wallon laboratóriumában iskolai osztályokat vizsgáltak. A gyerekek rokonszenvi kritériumok és társas funkciók szempontjából választottak társaik közül, majd a választásaikat meg is kellett indokolniuk. Ennek a vizsgálatnak a során készült a Weinberg-féle szavazólap, a több szempontú szociogram technikájának az előképe.

Az a szociometriai irányzat, amely Wallon genetikus szociálpszichológiájához kapcsolódott, vitathatlannak tekinti Moreno prioritását – jóllehet saját erejéből jutott el ugyanahhoz a technikához –, de szemléletében alapvetően különbözött Morenóétól.

A Moreno-féle affektív szociálpszichológiával szemben racionális szociometriai módszert indított el. A spontaneitás elvével szemben az emberi viszonylatok objektív realitásának az elvét képviselte. Azonos technika – de a társadalmi jelenségek magyarázatának merőben különböző modellje. Zazzo a Sorbonne légkörének pátozával írja le, hogy ez a társas szempontú gyermeklélektan sokáig a saját útján járt, megismerte, át is vette, és mégsem fogadta el Moreno szociometriáját (*Lengyel, 1997*).

A csoporthatások jelentőségére a szociálpszichológia hívta fel a figyelmet. Megfigyelésekkel és kísérleteikkel bizonyította, hogy személyiségformáló, tehát sorsformáló tényező a másik ember vagy a környező embercsoport pusztán jelenléte is, de még inkább kapcsolataink, s a színtereinket tagoló emberi viszonylatok, a velünk szemben támasztott elvárások (*Hoffmann, 1974*).

III. VIZSGÁLAT LEÍRÁSÁNAK MÓDSZEREI

A szociálpszichológiai vizsgálódások valamely társadalmi cél érdekében jogilag szabályozott csoportokra irányulnak, mint egy iskolai osztály, egy üzemi munkaterem, egy futballcsapat.

A szociálpszichológiai szemlélet hozta létre és fejleszti tovább a szociometriát, amely a csoportok társas szerkezetének mérésére szolgáló technika. A szociometria egyik eszköze a több szempontú szociogram, ami a hazai gyakorlatban Mérei Ferenc vizsgálataira nyomán terjedt el (*Hoffmann, 1974; Mérei, 1974*).

A vizsgálat során az intézményen belül (adott esetben az iskolában) a csoport valamennyi tagja olyan kérdésekre felel, hogy egy konkrét helyzetben, lehetőleg egy fontos élethelyzetben kiket választana maga mellé társának. Moreno gondolatrendszerének pillére az a feltevés, hogy mind ezek a választások megfelelnek az érzelmi vezérlésű spontán kapcsolódásoknak, illetve az így kialakult intézményen belüli hálózatszerkezetnek is.

A társas kapcsolatoknak ezt a felmérését, a rokonszenvi választásoknak ezt a módszerét, az így kapott válaszokból egy hálózat felvázolását ennek értelmében nevezte Moreno együttesen szociometriának (*Mérei, 1996*).

A lekérdezés egy kérdőív segítségével történik. Melynek minden esetben tartalmaznia kell néhány alapkérdést. Ilyenek például a név, a kitöltés dátuma, valamint az osztály. Emellett szükség van még egy instrukcióra is, melyet nem elég, hogy a kérdőív kitöltése előtt elmondunk a gyerekeknek (alanyoknak), hanem a kérdőíven is szerepelnie kell. Majd ezek után következhetnek a kérdések.

A kérdések több csoportra oszthatóak. A legfontosabb talán, hogy a kérdőív tartalmazzon minimum 3 „rokonszenvi kérdést”, „közösségi funkcióra vonatkozó kérdést”, „képességre és egyéb tulajdonságra vonatkozó kérdést”, „népszerűsége vonatkozó kérdést”, illetve néhány „egyéb kiegészítő kérdést”.

Amikor a „népszerűsége vonatkozó kérdéseket” tesszük fel, fontos kitérnünk arra, hogy ebben a témakörben nem csupán a pozitív válaszokra vagyunk kíváncsiak, hanem az ellenszenves helyzetekre, személyekre és tulajdonságokra is.

Az általam végzett vizsgálat során egy két körben végzett kérdőívezés történt a megfelelő szakirodalmi áttekintés után. A kérdőív egy 14 kérdésből álló kérdéssort tartalmazott. A kérdőív kétnyelvű volt, abból a célból, hogy napjainkban egyre

gyakoribb az ukrán nemzetiségű gyerekek, vagy a vegyes házasságok gyerekeinek a jelenléte a magyar iskolákban. És ez, az adott vizsgált célterületen sem volt másként. Manapság egyre több ukrán gyerek figyelhető meg, főleg az alsó osztályokban. A lekérdezés két körben zajlott: az első körben a 2. B. – osztályban, a második körben való lekérdezés pedig a 4. A – osztályban történt.

Maga a módszer megkívánja, hogy, ha egy mód van rá, akkor az adott intézményben történjen maga a vizsgálat. Az adott esetben, az iskola osztálytermében. Ennek leginkább az a célja, hogy a gyerekeket a körülmények emlékeztessék a többi gyerek viselkedésére, így jobban felidézve a velük kapcsolatos jó vagy rossz emlékeiket. Fontos kritériuma még a lekérdezésnek az is, hogy, ha csak egy mód van rá, akkor jelen legyenek mindazok a személyek, akik között választani lehet.

Kritérium továbbá még az is, hogy a kérdéseknek kimondatlanul sugallniuk kell, hogy érzelmi színezetű reakciót várunk. Fontos, hogy a kérdések olyan helyzetekre vonatkozzanak, amelyben megnyilvánul az egymás iránti vonzódás, vagy esetleg ellenszenv. Olyan cselekvésekre kell utaljon, amelyben rokonszenvi indítékok alapján kell döntenük.

A kölcsönösségi táblázat ábrázolja a spontán rokonszenvi csoportosulások hálózatát. A rokonszenvi kérdésekben kölcsönösen egymást választó gyermekek jeleit (számok) vonalakkal kötjük össze. Így minden vonal egy kölcsönös kapcsolatot jelent (*Hoffmann, 1974*).

Magát a kölcsönösségi táblázatot ugyan úgy alkalmazzuk és tüntetjük fel, pont, mint Moreno-féle szociometriai feldolgozásban is van. A függőleges sorban, illetve a vízszintes sorban is a gyerekek nevét tüntetjük fel. Majd a kitöltött kérdőívekből a kölcsönösségi kérdések áttekintése után bejelöljük, hogy az említett kérdéseknél ki-kit választott. Annak kapcsán, hogy a szociogramot könnyebben megrajzolhassuk a kölcsönös jelöléseket a táblázatban félkövér betűtípussal kijelöljük, vagy esetleg bekarikázzuk. A három kérdés közül nem az számít, hogy melyikben történt a kölcsönös választás, hanem az, hogy milyen számban. Majd ezeknek a kölcsönös választásoknak a bejelölése után már könnyen meg tudjuk rajzolni a szociogramot.

A gyakorisági táblázat szerkesztése már valamiképpen másképp történik a kölcsönösségi táblázat szerkesztésétől. Ebben a táblázatban a függőleges oszlopba a vizsgált csoport névsora kerül, míg a vízszintes sorban, a kérdőívben szereplő kérdések vannak feltüntetve. Különbséget mutat abban is a gyakorisági táblázat a kölcsönösségitől, hogy míg a kölcsönösségi táblázatban a vizsgált gyerekek névsora

ábécé sorrendben történt, addig a gyakorisági táblázatban valami fajta szociálpszichológia szempont szerint kell feltüntetni. Példának okáért: akár az osztályban tanuló gyerekek tanulmányi átlaga szerint.

Amikor a vízszintes sávon dolgozunk, és a kérdéseket tüntetjük fel a táblázatba, akkor itt sem a kérdőívben megegyező sorrendben tüntetjük fel a kérdéseket, hanem kritérium csoport szerint haladunk. Tehát minden kérdésre egy-egy oszlopot adunk, majd ezek után az összegzés oszlopa következik, amelyben összegzünk minden egyes kritériumcsoportot. Majd ezt követi az úgy nevezett globális összesítés már, amelyben az összes kritériumot együttesen összegzünk és egybefoglalunk.

A gyakorisági táblázat minden mezőjébe az a szám kerül, ahányszor a sorban feltüntetett személyt az oszlopban feltüntetett kritériumok alapján választottak. Tehát egy adott személyre hány szavazat jutott az adott kritériumban (*Mérei, 1996*).

Sok esetben az a lekérdező hiába kijelenti, hogy a kérdőívben saját magát nem jelölheted, mégis előfordulnak úgy nevezett egocentrikus válaszok. Ez arra utal, hogy a vizsgált személy, akár gyerek, akár felnőtt az adott kérdésben nem egy másik személyt, hanem saját magát jelölte be. A vizsgálat során ezeket a válaszokat sem szabad figyelmen kívül hagynunk, csupán a táblázatban másként kell majd jelölnünk. Viszont ezeket a válaszokat az összegzés folyamán nem vesszük figyelembe, csupán mikor már mérlegeljük a válaszokat, akkor fordítunk rá némi figyelmet, illetve térünk ki rá a jellemzés során.

A gyakorisági táblázat adatait soronként és oszloponként kell összegeznünk. A soronkénti összegzés folyamán megállapítjuk a vizsgált csoport minden tagjáról, hogy az egyes kritérium csoportokban hányan is választották, hogy hány szavazatot kapott társaitól a rokonszenvi kérdésekre vonatkozóan, a bizalmi, a szakmai kérdéseket, stb. illetően. Ezután következik majd a globális összegzés, minek folytán összegezzük a választásokat (*Mérei, 1996*).

Az oszlopot ezután három csoportban kell összegeznünk. Első oszlopba a választások összege kerül egy adott kritériumban; a második oszlopba, hogy ez hogyan is oszlik meg, illetve, hogy hány személy között; majd a harmadik oszlopba kerül e két adat hányadosa, az eloszlási mutató kerül, amely azt jelzi, hogy az adott kritériumban mennyire szóródtak a szavazatok.

3.1. Szerkezeti mutatók

Az eloszlási mutató a több szempontú szociogram egyik legfontosabb paramétere. Minél nagyobb a mutató számértéke, annál kisebb a vizsgált kritériumban a szavazatok szóródása, tehát annál valószínűbb, hogy erre a kritériumra nézve egységes vélemény alakult ki a társas alakzatban (csoportban). Minél kisebb a mutató értéke, annál több személy közt oszlanak meg a választások, annál nagyobb a szóródás, tehát annál valószínűbb, hogy a kritériumra vonatkozóan a csoportban nem alakult ki közvélemény (Mérei, 1996).

A valamennyi választ összesítő gyakorisági táblázatról leolvasható, hogy a csoportban kik hordozzák a kérdéses szerepeket. Előbb az összes pozitív, majd az összes negatív kérdések, egy-egy összesítő oszloppal, végül az egy-egy gyerekre eső valamennyi választást összegező oszlop. Magán a kérdőíven a negatív kérdések be vannak ágyazva a pozitív kérdések közé. A táblázatból kiderül, hogy a különböző kérdésekben ki hány szavazatot kapott. Egyszerű számítással megkapjuk azt a küszöbértéket, amely fölötti választottság azt jelzi, hogy az adott gyereket az osztály a kérdés szempontjából jelentéktelennek tartja. A küszöbérték feletti választottságot megjelöljük a kapott válaszok számának bekarikázásával. A szociometriai vizsgálódás számára a kölcsönösségi táblázat és a gyakorisági táblázat nyersanyag, amelynek adataiból a csoport közösségi színvonalának értelmezhető mutatói számíthatók ki (Hoffmann, 1974).

A kölcsönösségi táblázat valamint a gyakorisági táblázat adatiból készülnek el a szociometriai elemzés mutatói is. Vannak természetesen olyan paraméterek és mutatók, amelyek mind a két táblázat adatait felhasználják. Ilyen példának okáért a társas-közösségi helyzet meghatározása. Ennek a módszerét először Várhegyi György dolgozta ki, aki a Moreno-féle szociometriai pozíció elgondolásait, illetve a több szempontú szociogram követelményeit egyesítette. Vizsgálatának a célja nem más volt, mint az iskolai osztályok, mint szociálpszichológiai alakzatok társas-közösségi légkörének a meghatározása. Feltevése szerint minél több egy alakzatban a kedvező helyzetű személy, annál jobb az alakzat társas légköre, s annál több esélye van a magas teljesítményre. Várhegyi szerint a jó társas-közösségi helyzet ismerve a kölcsönösség és a választottság. Az akinek a társas mezőben kölcsönös kapcsolata van, és nagyjából átlagos számú pozitív szavazatot kap, arról már elmondható, hogy valószínű, hogy jó a társas helyzete. Ezzel ellentétben a rossz társas helyzetet mind inkább az alacsony pozitív szavazatok száma, illetve a negatív szavazatok magas száma jelzi (Mérei, 1996).

A társas-közösségi helyzetek meghatározás azonban ennél sokkal szélesebb körű és differenciáltabb. Ennek kapcsán alakította ki Várhegyi is a kilenc kritériumát a tanulók helyzetének a jellemzésére. A kategóriák, vagy kritériumok nagyjából megfelelnek a Moreno által is alkalmazott kategóriáknak, melyeket a társas atom elemzések során használt. Ezek a következők: társas, társtalan, elutasított, introvertált helyzetű, extrovertált helyzetű, stb. De ezek még kiegészülnek a gyakorisági táblázat globális összesítésével. A pozitív összesítések alapján egy rangsort készített, meghatározta ennek a középértékét és a tanulókat ehhez viszonyítva öt övezetbe osztotta. Majd ennek kapcsán osztályonként mutatót szerkesztett, amellyel a kedvező társas helyzetben lévők arányát fejezte ki (*Mérei, 1996*).

A több szempontú szociometria eredményeinek az értelmezése és feldolgozása kapcsán meg kell ismerkednünk még néhány mutatóval az eloszlási mutatók kivül. Ezek közül mondhatni, hogy a legfontosabb még a Moreno munkatársai által kidolgozott kohéziós mutató. A Mérei-féle szociometriában már több mint húsz mutatót dolgoztak ki, melyek közül a legfontosabbakat négy csoportra osztották. Ezek a következők:

I. *Szerkezeti mutatók* – segítségükkel a társas mezőnek, mint egésznek az alapstruktúráját jellemezhetjük. Ezek pedig a következő alcsoportokra bontva ismertethetőek:

- a) A központ és a perem viszonyát kifejező CM-mutató.
- b) Az alakzatok (zárt alakzat, lánc, csillag, pár, magányos helyzet) arányai a társas mezőben.
- c) Négy kohéziós mutató (kölcönösség, sűrűség, kohézió, viszonzottság), amelyekből az együttes feszültségét olvadhatjuk le.
- d) A szerkezeti típus meghatározása a szociogram alakzati összefüggéseinek a mérlegelésével, mutatók segítségével.

II. *A csoport légkör mutatója* – a rokonszenvi választásoknak és a funkcióválasztásoknak a szóródásából következtetünk a beszabályozottságnak, a konformizmusnak a fokára, és ebből a társas légkörre, a Lewin-féle társas klímára.

III. *Választási koincendinciák* – a különböző kritériumokban adott választások egybevágásának a fokát határozzuk meg, és ebből az alakzat motivációs rendszerére következtetünk.

IV. *A tagolódási dimenziók mutatóival* – rekonstruálhatjuk az alakzat hierarchiáját és szerepszerű tagolódását. Ezek a: jelentőségindex, szerepindex, széli

helyzet mutatója, kizárási mutató, a választási repertoár mutatószáma, differenciálódási mutató.

A csoportdinamika és szociometriai ismeretanyagunk felhasználásával igyekszünk e mutatók segítségével a vizsgált társas alakzatról olyan összefüggő képet kialakítani, amelybe ez sokféle mutató ellentmondásmentesen bele illik. Az értelmező leírás mindenekelőtt a szerkezeti típust, a társas alakzat struktúráját határozza meg. Majd ezek után meghatározzuk a közösség szerepszerű és hierarchikus tagolódását (Méreai, 1996).

Ezek a mutatók különbözőképpen számolhatóak ki. Erre mutatok be néhány példát:

- A CM-(centrális-marginális) mutató százalékban fejezi ki a csoportszerkezetben központban, a központhoz kapcsolódó, de nem zárt alakzatban lévők és a peremen lévők arányát.

Központnak tekintjük az olyan zárt alakzatban (háromszög, négyszög, ötszög stb.) lévőket, akiknek a kapcsolati köre saját magát is beleszámítva eléri a csoport egynegyedét.

A CM-mutató átlagértékei: centrum : köztes: perem = 20% : 50% : 30%.

- *Sűrűségi index (SI)*: Hány kölcsönös kapcsolat jut egy személyre?

$$\text{Sűrűségi index} = \frac{\text{kölcsönös kapcsolatok száma}}{\text{csoporttagok száma}}$$

(Átlag = 0,9–1.)

Gyakori számítási hiba, hogy a többszörös választást nem egy kapcsolatnak számolják. Minden kapcsolatot csak egyszer kell figyelembe venni, mert ez a mutató azt méri, hogy hány barátság van a csoportban. Az 1 körüli érték azt jelenti, hogy átlagosan két barátja van mindenkinek. Ilyenkor érezzük magunkat igazán a csoporthoz tartozónak.

- *Csoportkohéziós index*: a lehetséges kölcsönös kapcsolatok hány százaléka realizálódott? Ez a mutató a csoportlétszámhoz viszonyítja a barátságok számát. A tartalma nem tér el alapvetően a sűrűségi indextől (SI-től), de a külföldi szakirodalomban ezzel találkozhatunk. Minél nagyobb egy csoport, azonos sűrűségi index (SI) mellett ennek az értéke annál kisebb, ami kifejezi azt az alapvető

csoporthjelenséget, hogy a nagyobb létszámú csoportokban az együttes élmény, az összetartozás élménye szükségszerűen kisebb.

Ha a társas mező strukturálódását elemezzük, mindenekelőtt az alakzat kohézióját is elemeznünk és vizsgálnunk kell. Kohézió a szociometriában azt a csoportdinamikai feszültséget értik, amelyet a csoport tagjai, mint együvé tartozást, mint közösségi érzést, mint szolidaritási tudatot élnek át (Mére, 1996).

A magas kohézió azt mutatja, hogy az adott társas mezőben az együttes élménye feltehetően a közösségi tudatban, a szolidaritásban és a közös ügyekben való részvétel alakjában nyilvánul meg. Az alacsony szintű kohézió pedig arra utal, hogy a csoportban kevés az együttes élmény, a csoport tagjai közönyösek az együttes feladatokkal szemben, kevesebb a közös szokás; a tagok között feltehetően soknak van úgy nevezett mellékútja, így a társas alakzat akár könnyen széteshet vagy szétszóródhat (Mére, 1996).

$$\text{Csoportkohéziós index} = \frac{\text{kölcsonös kapcsolatok}}{n(n-1)} \times 200.$$

(Átlag = 10–13, n = a csoporttagok száma.)

- *Kölcsonösségi index (KI)*: hány százalékának van kölcsonös kapcsolata. Minél nagyobb ez a mutató, annál kevesebb a társas mezőben a magányosak száma. A mutató átlagértéke 85-90 (Mére, 1996).

$$\text{Kölcsonösségi index} = \frac{\text{kölcsonös kapcsolatokkal rendelkezők}}{\text{csoportlétszám}} \times 100.$$

(Átlag = 85–90%.)

Magányosnak lenni egy csoportban egyértelmű hátrány. Törekedni kell arra minden közösségben, egy iskolai osztályban is, hogy minden csoporttag találjon barátot. Ugyanakkor érdemes azt tudni, hogy az átlagos, ha úgy tetszik, „normális” működés mellett is a gyerekek 10-15%-a magányos. Ennek, mint láttuk, egyéni jellemzők is okai

lehetnek, de gyakran a csoportműködés problémái tükröződnek abban, hogy bizonyos gyerekeket nem fogad be a csoport.

- *Viszonzott kapcsolatok*: hány százaléka kölcsönös a deklarált kapcsolatoknak.

$$\text{Viszonzott kapcsolatok} = \frac{\text{kölcsönös kapcsolatok}}{\text{összes választás}} \times 100.$$

(Átlag = 40–50%.)

A túl kevés és túl sok viszonzott kapcsolat egyaránt jelezhet működési problémákat. Egy alakuló csoportnál természetes, ha még kevés a viszonzott választás, de sok a vágyott kapcsolat. Ha azonban egy régóta együtt lévő csoportban kevés a viszonzott kapcsolat, ez jele lehet a klikk-kesedésnek, bizonyos csoportok be nem fogadásának. Az átlag feletti értéket az SI értékével együtt érdemes elemezni. Ha az SI magas érték – sok a megvalósult barátság –, akkor lehet, hogy csak egy jól kialakult összetartó csoporttal van dolgunk, de átlagos vagy az alatti SI mellett arra kell gondolnunk, hogy a csoport bemerevedett, lezárták a társak felé nyitást, vagy a csoport már leépülőben van. Például úgy érzik, hogy 12. osztályban már nem érdemes új, rövid életű barátságokat kötni (N. Kollár-Szabó, 2004).

A csoportszerkezet típusai:

- A társas mezőben az alábbi öt szerkezeti típust különíthetjük el:
 - Halmaz (nincs zárt, sok magányos)
KI 50%SI 0,5 alatt
 - Laza (párok láncok)
KI 70-80%SI 0,7-0,8
 - Egy központú, széles peremű (egy központ, sok magányos)
 - Tömb (egy nagy tömb, kevés magányos)
KI 80% fölöttSI 1 fölött
 - Több központú (több mint 50% zárt alakzatban)
KI 80%SI 1,1 fölött

A csoportlégkör mutatója a választások elosztását nézi. A rokonszenvi és funkciókérdések személyek közti eloszlásának aránya információt ad arról, hogy milyen szempont határozza meg a választásokat. Egy harmonikus közösségben a rokonszenvi

választásokat szubjektív szempontok befolyásolják. A személyes szimpátia alapján optimális esetben mindenki kap szavazatokat, mert barátnak mindenki „alkalmas”. A funkciókérdéseknél azonban az biztosítja a jó csoportműködést, ha a rátermettség alapján választjuk ki a személyeket. Ha mindenki a barátját tartja alkalmasnak egy szervezési feladatra, az az éretlen, érzelemvezérelt működés jele, ha viszont a csoportban funkciókkal rendelkezőket szeretné mindenki barátjának, az a merev, tekintélyvezérelt működés megnyilvánulása.

Az életkor növekedésével a csoport szerkezete jellemző fejlődési tendenciákat mutat. Míg 6-10 éves kor között a csoportbeli szerepek hetek alatt is lényegesen változhatnak, addig a 15-19 éves korosztálynál a szociometriai viszonyok már csak lassan módosulnak (*N. Kollár-Szabó, 2004*).

A szerepe a szociálpszichológia egyik legtöbbet használt kategóriája. Ennek megfelelően számtalan fogalmi változatban találkozhatunk vele. A fogalmat a szociálpszichológia szinten először James Marc Baldwin amerikai pszichológus alkalmazta. Azonban a szerep megfogalmazását más és más tudósok másként alkalmazták. Ebből néhány példa:

- cselekvési minta (Baldwin), amelynek követésével a másik tükrében látom meg önmagam, s így a társas állandóan jelen van a személyesben;
- funkció, a csoportban elfoglalt helynek megfelelő feladatkör (Durkheim);
- attitűd átvétele empátiával, így beleélés a másik nézőpontjába (Mead);
- státus, valamely társadalmi helyzethez tartozó előírások együttese (Linton);
- spontán egyéni megvalósítása a társadalmi konvenciónak (Moreno).

A mi magyarázat módunkban azonban a szerep az emberi megnyilvánulásoknak arra a tartományára jellemző, amelyben a társadalmi meghatározókat személyes feszültségként éljük át, és az egyén azzal, hogy átvett és alakított mintát nyújthat a másoknak, formálójá lesz a szokásoknak és bele játszik a társadalomba. Ebből a nézőpontból próbáljuk értelmezni a szociogramról leolvasható szerepeket is. A szociometriai szerep a csoportban lehetséges magatartás módokat foglalja össze. A csoport valamilyen viselkedésformát vár a tagjaitól. Ezzel az elvárással formálják a csoport tagjait. Azzal, hogy egyes csoporttagokat elfogadnak, vagy elutasítanak, befolyásolják a csoport tagjait és alakítják az elvárásaikat. Ezt a kölcsönhatást foglaljuk össze a szociometriai szerep fogalmában (*Mérei, 1996*).

A választási repertoár szintén egy mutató, melyet felhasználunk a szociometriai elemzés során. A szociometriának ez a mutatója a jelentőség és a szerep indikációt egészíti ki, és fontos támpontot ad értelmezésükhöz. Leginkább azt fejezi ki, hogy a társas alakzat tagjai mennyire vesznek tudomást egymásról. Milyen kiterjedésű a kör, amelyből esetleg választanak (Méreai, 1996).

3.2. Moreno - és Mérei-féle szociometriai különbségek

Maguk a kutatások ugye még az 1930-as években kezdődtek és Jacob L. Moreno nevéhez fűződnek. Mérei Ferenc nevéhez fűződnek azonban Magyarországon ezeknek a kutatásoknak az elterjedése. Mérei Ferenc szociológiai kutatásainak is az alapja a Moreno-féle szociometria. Azonban már némi eltérés figyelhető meg a két kutatási módszer között. Említhető itt meg a gyakorisági táblázat, annak tartalma és jelentősége a szociológiai kutatások során, melyet Mérei Ferenc alkalmazott. Nagy különbségnek számít a két szociológiai felmérés között a gyakorisági táblázat megjelenése. Míg Moreno csak a kölcsönösségi táblázat híve volt és abból nyerte az eredményeit, addig továbbfejlesztve Mérei megalkotta a gyakorisági táblázatot, mellyel a kutatásai és felmérései még nagyobb sikereket értek el. Moreno csupán a kölcsönösségi kérdések híve volt. Azonban ezekben a kérdéssorokban is jelen voltak az úgy nevezett negatív kérdések is. Pl.: egy üzem dolgozóinak a vizsgálatkor olyan kérdések is szerepeltek a kérdőívben, hogy „Kivel nem dolgozna együtt?”, vagy „Kikkel nem tartózkodna egy üzemben?”, stb.

A Moreno-féle szociometriai felmérések abban is különböznek a Mérei-féle szociometriától, hogy Moreno gyakran az egyirányú választásokat is ábrázolta a szociogrammon. Ezeket eltérően a többszöri kölcsönös választásoktól szaggatott vonallal, illetve gyakran külön szociogrammon ábrázolta. Egy megfigyelése, illetve kutatása során többször is előfordult, hogy akár három párhuzamos szociogrammot is készített az adott vizsgált csoportról. Külön szociogrammon tüntette fel a kölcsönös választásokat, külön az egyoldalúakat és külön a negatív választásokat is. A Mérei-féle szociometriában azonban ez nem figyelhető meg.

A szociometria felmérések során kiderült, hogy nem minden esetben ajánlatos a negatív kérdések feltétele a kérdőívben. Míg alsó osztályokban, mint például az általános iskolák osztályaiban, nem okoz gondot a negatív kérdések megválaszolása (pl.: Kinek nem tetszik a viselkedése az osztályban?), addig a serdülőkorban már aktív tiltakozás volt megfigyelhető már Moreno idejében is. Voltak olyan esetek, amikor egy

iskolai felmérés alatt a tizenéves diákok aktívan tiltakoztak a negatív kérdések megléte ellen egy-egy szociológiai felmérés során. Ez akár annak is köszönhető, hogy nem bíztak abban, hogy a pszichológus vagy szociológus kellő titokban fogja tartani az eredményeket. Ez nem volt másként a felnőttek esetében sem. Ott is, amikor egy gyár vagy üzem dolgozói között végeztek szociológiai felmérést gyakran előfordult az eset, hogy a kikérdezettek nem válaszoltak a negatív kérdésekre, vagy ha válaszoltak is, utána áthúzták válaszaikat. Illetve is megfigyelhető volt az ilyen típusú kérdések elleni tiltakozás. Ez is azzal magyarázható leginkább, hogy nem volt meg a kellő bizalom a dolgozók és az ott dolgozó pszichológus vagy szociológus között és attól tartottak a dolgozók, hogy esetleg rossz szemszögből fogják áttekinteni és értelmezni ezeket a válaszaikat. Illetve, hogy akár ki is szivárognak a főnökeik vagy a többi munkatársaik körébe.

Moreno a szociometria feldolgozása során négy jól elkülöníthető ütemet különböztetett meg. Ezek a következők:

I. *ütem: a társas atomok elhatárolása* – a feldolgozásnak ez az első lépese. A célja az, hogy minden egyes személyre vonatkozóan egyenként feltárjuk, hogy milyen sűrűsödés veszi körül.

II. *ütem: a szociometriai osztályozás* – az egyes személyek közösségi helyzetének az elhatárolása. A szociogram egyes részleteinek a kinagyítása azzal a céllal, hogy egy-egy személyt kapcsolatainak, viszonylatainak szempontjából tudjuk mérlegelni.

III. *ütem: a viszonylatok grafikus ábrázolása* – „pszichológiai geográfia”, vagyis a szociogram (kölcsonösségi vázlat).

IV. *ütem: a közösségi dinamika vizsgálata* – Moreno terminológiájában a csoportdinamika, illetve szociodinamika. A feldolgozásnak ez az üteme a szociometriai számításokra terjed ki: a kohéziós és attrakciós (vonzási) mutatókra.

Ennek a szoros értelemben vett négy, de gyakorlatilag hat ütemből álló szociometriai feldolgozásnak első mozzanata tehát a társas atom megrajzolása (*Mérei, 1996*).

A társas atom megrajzolása után következett pedig a körülötte lévő egységek megrajzolása, illetve maga a perem feltüntetése, amely állhat akár kettes párból, vagy magányos személyből.

3.3. Szociometriai pozíciók és azok számítása

A csoporton belüli kapcsolatok feltérképezésének általánosan használt módszere a szociometria. A mérési eljárás kidolgozása Moreno (1934) nevéhez fűződik, aki a csoporttagok közti érzelmi kapcsolatok, a vonzalom és ellenszenv alapján rajzolta meg a csoport szerkezetét. A későbbi vizsgálatok az érzelmi viszonyokon túl a csoportban betöltött funkciók és szerepek területét is bevonták a csoport szerkezetének elemzésébe. Ez az eljárás a több szempontú szociometria (*Mérei, 1996*).

A szociometriai vizsgálatok az egyén helyzetét mindig egy adott csoporton belül vizsgálják. Azt mérik fel, hogy az egyént az adott csoport mennyire fogadja vagy utasítja el, milyen az egyén helyzete a csoporthierarchiában a csoport többi tagjához képest. A zárt körön kívüli kapcsolatok a vizsgálatban csak az elköteleződés és a befolyásolhatóság mértékének magyarázataként jelennek meg (*N. Kollár-Szabó, 2004*).

A társas emberismereteknek az alapkategóriája a szociometriai helyzet, vagyis az, hogy a szociogrammon hol is helyezkedik el az egyén. Ennek többféle változatát különböztetjük meg. Teljesen más a helyzete annak az egyénnek, aki egy zárt alakzat tagjaként szerepel, mint annak, akinek lánchelyzete van. Alapvetően más szociometria helyzete van annak, akit sokan választanak, mint annak, akit nem választanak, és megint más annak, akit többször utasítanak el, mint ahányszor választanak. Beletartozik továbbá a szociometriai pozíció meghatározásába az is, hogy egy személynek a kapcsolatai inkább egy kritériumon vagy több kritériumon alapulnak-e.

A választottság, az alakzatban elfoglalt hely és a kapcsolat intenzitásának tendenciája mellett a társas helyzet meghatározásának a negyedik tényezője az, hogy a személy a szociogrammal ábrázolt társas mezőnek melyik részén helyezkedik el; a középponti övezet közelében vagy a peremen. Ha valakinek a szociometriai helyzetét ebből a négy tényezőtől (az alakzat, a választottság, a kapcsolat intenzitása, a középponthez való viszony) meg tudjuk határozni ez sokat mondhat az illetőről (*Mérei, 1996*).

A szociometriai pozíció és a személyiség egyes jellemzői közt kimutatható az összefüggés. A csoportpozíciók szempontjából előnyös tulajdonságok: intelligencia, jó iskolai teljesítmény, felnőttektől való függetlenség, kedvesség, szociabilitás, bátorság. A kedvező szociometriai státusz azonban nem egyes személyiségjellemzőknek köszönhető, hanem tulajdonságcsoportoknak, illetve a tulajdonságok interakciójának. A jó tanulmányi teljesítmény például nem közvetlenül oka a kedvező társas helyzetnek, hanem a felelősségteljes magatartás áll a teljesítmény és a népszerűség háttérében is (*Kolominszkij, 1980*).

A tulajdonságok közti összefüggéseket mutatja az is, hogy a bukott tanulók általában rossz társas pozíciója összefügg az adott közösségben eltöltött idővel, a rövid ideje a csoportba tartozókra jellemző elsősorban a periférikus helyzet.

A személyiségtulajdonságok és társas pozíció összefüggését nemcsak a rokonszenvi választások és egyes tulajdonságok személyre jellemző szintjének korrelációjával vizsgálják, hanem a szélsőséges pozíciójú személyek személyiségjellemzőinek eltérései alapján is. Szakács (1968) centrális és periférikus helyzetű gimnáziumi tanulók projektív tesztekben mért személyiségjellemzőit hasonlította össze. A centrális pozíciójú tanulókra (vezető, sztár, népszerű) jellemző a magas indulati feszültség, értelemvezérelt önszabályozás, fokozott érdeklődés és érzelmi viszonyulás. A társas kapcsolatok magas fokú érzelmi telítettsége és feldolgozása, ugyanakkor fegyelmezett és alkalmazkodó magatartás egyidejű megléte biztosítja a kedvező társas helyzetet. A perifériára szorulókat ezzel szemben a szintén magas indulati feszültség mellett fokozott szenzibilitás, sértődékenység, gyanakvás és paradox indulati reakciók, labilitás, agresszió jellemzi.

A fizikai vonzerő szintén fontos szerepet játszik a szociális pozíciók elnyerésében. A testi fogyatékoság rontja a csoportban az egyén helyzetét. A testi fogyatékosok közt kétszer annyi a perifériára szoruló aránya (*Kolominszkij, 1980*).

A társas pozíció szempontjából a gyerekek nemcsak a népszerűségben különböznek, hanem kortárskapcsolataik jellemzői szerint is. E szempontok alapján négy típust különítettek el:

- a népszerű a csoport részéről sok, túlnyomórészt pozitív választást kap,
- a szeretetre méltó kevés és túlnyomórészt pozitív választást
- az elszigetelt kevés, általában negatív, míg
- a visszautasított sok és általában negatív választást mondhat magáénak.

A népszerűség és az intim barátságok megléte egymástól függetlenül is jellemezheti a csoporttagokat. A csoport népszerű tagjainak nem feltétlenül vannak „legjobb barátai”, és az intim barátságok nem jelentenek feltétlenül kedvező helyet a csoportban. Viszont mindkettő nyújt társas támogatást. Ezért a barátságok és a népszerűség kérdését érdemes különválasztani (*N. Kollár-Szabó, 2004*).

Az elutasított gyerekek csoportja nem egységes. Négy csoportot lehet megkülönböztetni az elutasított gyerekek között:

- agresszív gyerekek,
- előnytelen külsejűek (pl. kövér),

- éretlen, furcsa, bizarr viselkedésűek,
- minden előző szempontból átlagos gyerekek (*N. Kollár-Szabó, 2004*).

3.4. A szociometriai pozíciók értelmezése

A szociometriai pozíció megmutatja, hogy ki milyen helyet foglal el az adott közösségben. Ezek a pozíciók a következő szempontok szerint határozhatóak meg:

1. Az egyik talán legfontosabb szempont az, hogy van-e az adott személynek egyáltalán kölcsönös kapcsolata.
2. Zárt alakzatban, vagy pedig magányosan helyezkedik-e el.
3. Hány személy választja őt az adott kritériumok alapján.
4. A társas mező mely részén foglal helyet – a központban, vagy esetleg valahol a peremen.
5. A személy kapcsolatai hány választási kritériumon alapulnak, s ennek megfelelően a szociogrammon egy-vagy több vonallal ábrázolható kapcsolatai vannak-e.

Ezek a pozíciók meghatározása pont ugyan úgy működik, mint ahogy Moreno is anno alkalmazta. Azonban, amikor egy szociometriai pozíciót értelmezünk, mindig felmerül bennünk az a kérdés, hogy minek is köszönheti helyzetét az adott tag. Mi alakíthatta ki ezt a helyzetet, ami a csoport ezen pozíciójába helyezte. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a központban (az úgy nevezett centrális helyen) mindig azok a gyerekek állnak, akik jó, kimagasló tanulmányi eredményekkel rendelkeznek, illetve kellő vezetői képességgel. Ennek a tulajdonságaiknak köszönhető népszerű helyzetük az adott csoportban és elfoglalt helyük a szociogrammon.

A szociogrammok felrajzolásánál számba kell vennünk a kölcsönös választások számát, illetve, hogy ezekből a választásokból milyen alakzatok ábrázolhatóak. Ennek kapcsán a következő alakzatokról kell beszélnünk:

1. Pár – két személy egyszeri, vagy többszöri kölcsönös választása során alakul ki. Amikor többszöri választásról beszélünk, akkor már szorosabb kapcsolat jellemzi őket. Itt beszélhetünk akár egynemű párokról, vagy vegyes párokról is.
2. Háromszög – zárt csoportosulás eredménye, amelyben szintén előfordulhatnak mint egyszeri, mint többszöri választások is.
3. Zárt négyzet – négy személy kölcsönös kapcsolatából rajzolódik ki. Itt is megfigyelhető mint az egyszeri, mint a többszöri választás is.

4. Csillagnak - nevezzük azt a nyitott (egynél kisebb sűrűségű) szociometriai alakzatot, amelynek középpontjában egy legalább négy kölcsönös kapcsolattal rendelkező személy áll (*Mérei, 1996*). Itt egy személynek tehát több kölcsönös kapcsolata van, de azok között, akikhez ő kötődik nincs kölcsönös kapcsolat. Ebben az esetben a csillag középpontja a „sztár” helyzet. A csillag másik funkciója az, amikor szétágazik. Tehát itt már nem ő van a középpontban és a tagjainak nem csupán vele van kapcsolat, hanem egymással is.

5. Lánc – ez egy olyan összetartozó csoportosulás, amelyben minden tagnak csak páros és maximum csak két páros kapcsolat lehet. Ezeket értelem szerűen mindig egyenes vonallal ábrázoljuk.

A több szempontú szociometria lényege nem csak az, hogy felmérjük, hogy a vizsgált csoporton belül (adott esetben egy osztályon belül) milyen viszonyok jellemzőek, hanem mint a vizsgált közösségről és kiscsoportról is, mint társas egységről képet kapjunk. Maga a vizsgálat ki kell, hogy terjedjen a társas mező reális viszonyaira és hierarchiájára is. A kérdőív kitöltése után és vizsgálat során arról is képet kell kapjunk, hogy a választások milyen alapon történtek, illetve a kölcsönösen választott személyek között milyen kapcsolat van.

IV. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI AZ UNGVÁRI 10. SZÁMÚ DAYKA GÁBOR MAGYAR TANNYELVŰ KÖZÉPISKOLÁBAN

A szociometriai értelmezés: a közösség leírása szociálpszichológiai kategóriákban; kölcsönösségi táblázat, gyakorisági táblázat valamint mutatók segítségével készül (Méri, 1996).

A vizsgálatok elvégzése után következik a csoportok besorolása, mely a Mérei-féle csoportok szerint történik. Mérei Ferenc által összeállított csoportok a következők:

- sztárvezérlésű csoport;
- egészséges közösség, lappangó feszültségekkel;
- a „zsoldos” konstelláció;
- klikkhatás;
- alacsony színvonalú, felbomló együttes;

Amint a módszereknél már említettem is, a kutatásom két körben történt. Miután kellőképpen áttekintettem a megfelelő szakirodalmi rész összeállítottam egy 14 kérdősből álló kérdőívet. A kérdőív két nyelven készült el a gyerekek dolgának a megkönnyítése érdekében. Ugyanis jelen időkben egyre inkább megfigyelhető az ukrán gyerekek jelenléte a magyar iskolákban, és ez az én csoportomban sem volt másként. Sok gyerek származik vegyes házasságból a vizsgált csoportban, illetve olyan is előfordult, aki most érkezett hozzánk szeptembertől és egy szót nem tudott magyar nyelven. Az ő esetében főleg fontos volt, hogy a kérdőív ukrán nyelven is megjelenjen. Ennek értelmében ő a kitöltést is egyértelműen ukránul végezte.

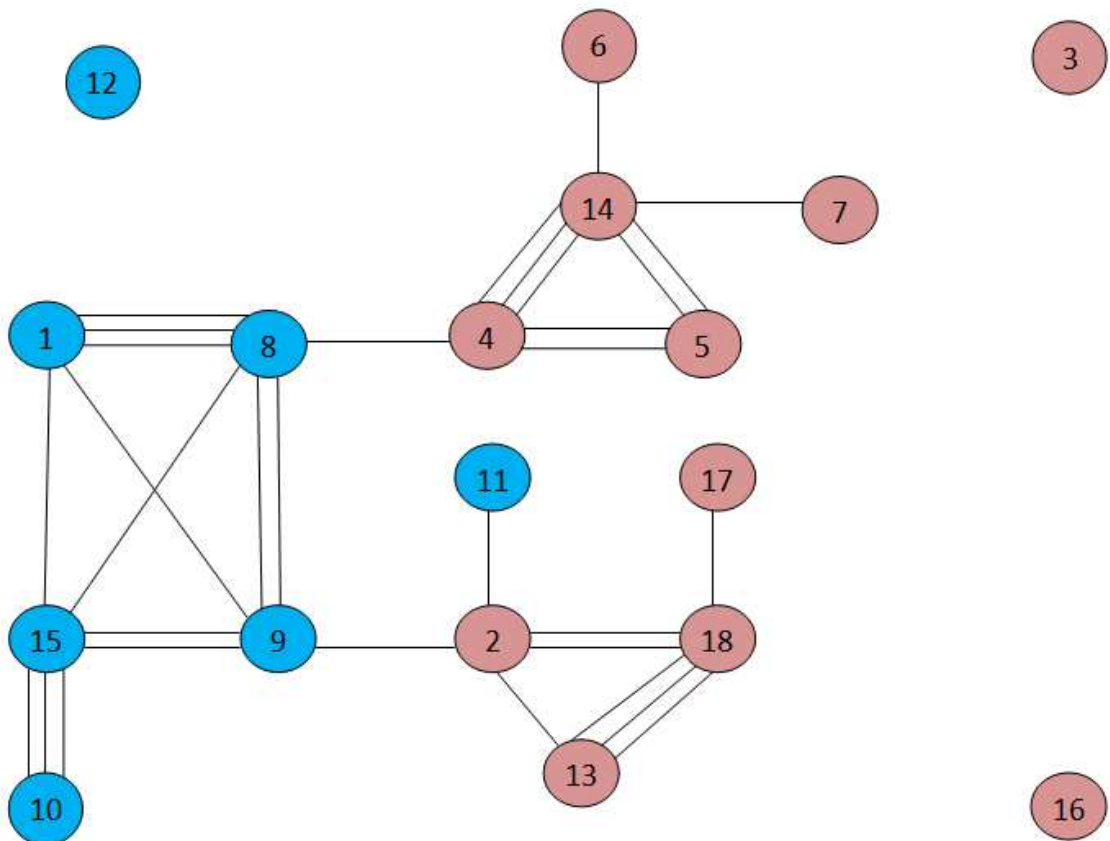
Azonban nem csak a saját csoportomban ütköztem ebbe az akadályba, hogy a gyerekek esetleg nem értik meg magyar nyelven a kérdést. Ugyan ez volt a helyzet a.4. osztályban is. Még a kitöltés ideje alatt is egymás között ukránul beszéltek, hiába kértem őket, hogy ne beszélgessenek.

Maga a kérdőívezés is tehát két körben zajlott. Első körben a saját napközis csoportomban (2. B. osztály) töltöttem ki a kérdőíveket. Ebben a körben 18 gyerek töltötte ki az általam összeállított kérdőívet. Míg a második körben a 4. osztályban végeztem el a lekérdezést.

A kitöltött kérdőívek után következett a kölcsönösségi- és a gyakorisági táblázatok összeállítása, ami után sikerült megrajzolni a szociogramokat.

4. 1. A 2. osztály szociogramjának elemzése

Az első szociogram, amely elemzésre kerül az a 2.B osztály csoportját ábrázolja (1. ábra).

1. ábra 2. B osztály szociogramja (Saját készítésű szociogram)

A 2. B. osztály társas mezőjének három központja van:

- 1) fiú központ – 1; 8; 15; 9 tagok;
- 2) lány központ – 2; 18; 13 tagok;
- 3) lány központ – 4; 5; 14 tagok.

A központi alakzatok kiterjedése 10 főt foglal magába. Ezeknek a befolyása alá vont társas övezetekhez hozzá tartozik még 5 fő (10; 11; 17; 6; 7). Ettől elkülöníthető perem 3 fő – 16; 3; 12.

A CM-mutató (Centrális – marginális) értéke: 10-5-3. Ez százalékban kifejezve 55,6% - 27,8% - 16,6%.

A centrális-marginális mutató átlag értéke százalékban 20-50-30, ezzel szemben a 2. B. osztályban a központi mag a tanulóknak több mint a felét képezi. Ez annak tudható be, hogy bár homogén neműek a központok azok egymással közvetett vagy közvetlen kapcsolatban vannak. És nincsenek egyéb zárt alakzatok a szociogrammban. Valamint a peremre került tagok száma is alacsonynak tekinthető. A peremtagokat illetően két lányról beszélünk és egy fiúról. Tehát már itt is bebizonyosodik az a tény, hogy a fiúk lehet, hogy kevesebb tagból álló csoportot képeznek, mégis szorosabb az ő kapcsolatuk, mint a lányoké. Több vizsgálat is bebizonyította már, hogy a fiúk kapcsolatai bizalmasabbak és nem olyan gyakorisággal változnak, akár létszámukat illetően is, mint a lányoké.

Megfigyelhető a szociogrammból, hogy a két lány központ (mag) ugyan kapcsolatban van egymással, de csak a fiúk központján keresztül. Tehát közvetett kapcsolat nem figyelhető meg a két lány központ között.

Annak, hogy a közösség tagjai kapcsolatainak a szempontjából hogyan is helyezkednek el a társas mezőben, öt féle változatban ismertethetjük: magányosság, párban, láncban, csillagban, zárt alakzatban.

A szociogramunk struktúrájában négy csillag található. Ezek középpontjában három fiú (15; 8; 9) és két lány (14; 2) áll. A csillagot alkotó tagok a csillag központján kívül részben egymással is kapcsolatban állnak. Tehát egy zárt alakzathoz tapadó csillagról van szó esetünkben.

Esetünkben a 2. B osztály szociogramjában nincs lánc alakzat. Ez látható is, ha megnézzük az ábránkat, hogy inkább a zárt közösségek jellemzik. Ami arra utal, hogy mivel nincsenek jelen lánc alakzatok, vagy csekély a számuk a zárt alakzatokhoz viszonyítva, akkor ez a közösség egymástól független kiscsoportokra hullhat szét.

A szociogram elemzése során arra is figyelmet kell fordítanunk, hogy mennyi a magányos személyek száma. Ezen szociogrammban három fő van a peremen. Ebből két lány (3; 16) és egy fiú (12). Ami pedig a párokat illeti 5 pár figyelhető meg a csoportban, akiknek valamelyik tagja nem kapcsolatban van az alakzattal is.

A hangsúlyozottan inkább a feladatközpontú és teljesítésre irányuló csoportoknál figyelhető meg a párok alacsony száma, vagy esetenként egyáltalán nincsenek jelen, pont, mint a mi esetünkben is. Ugyan is ebben az esetben a párok lazító intimitása nem kedvez a szigorú feladatnak.

Az elemzésem során ki számítottam néhány a fentiekben is ismertetett mutatót. Ennek kapcsán elmondható, hogy:

➤ a csoport kölcsönösségi indexe 83%. Átlagon alulinak tekinthető, mivel az átlagos érték 85-90% közötti kell legyen.

➤ a sűrűségi mutatót tekintve erős eltérés figyelhető meg az átlagtól, mivel az átlag értékek 0,9-1,1% között vannak, a vizsgált csoportom sűrűségi mutatója pedig 2,1%. Tehát egyértelműen egy erős és stabil környezetről beszélhetünk.

➤ a kohéziós index: a lehetséges 306 kölcsönös kapcsolatból nálunk 38 realizálódott. Így a kohéziós index értéke 24%-ot mutat, ami szintén átlagon felülinek tekinthető (az átlag 10-13%).

➤ a viszonzott kapcsolatok mutatóját tekintve optimális értékről beszélhetünk. Az általunk kapott érték 54%, ami az optimális 50-60% közötti értékek között mozog. Az itteni átlag érték 40-50%.

A társas helyzetek arányítását illetően pedig a következőket figyelhetjük meg a táblázat megtekintése során.

Magányos	Pár	Lánc	Háromszög	Négyszög
3 fő	5 fő	0 fő	6 fő	4 fő
16,7%	27,7%	0%	33,3%	22,2%

1. táblázat. A 2. B osztály társas helyzetének arányítása

A szociogram szerkezetét tekintve elmondható, hogy tömbszerkezetről beszélünk, melyre az alábbiak jellemzőek: egyetlen nagy kiterjedésű tömb fogja össze a közösségnek mintegy a felét. Kevés a magányos (esetünkben ugye 3 fő) és kevesen kerültek a peremre. A kölcsönösségi index 80 fölött van, a sűrűségi mutató 1 fölötti értéket mutat. A kapcsolatok egynegyede többszálú.

A csoportlégkör –mutató értékei a következők:

Személyes választások oldala: 2,5

Funkcióválasztások oldala: 2,2

Az alacsony értékek a személyes választásoknál arról tanúskodnak, hogy a szavazatok erősen szóródnak és szubjektívek. Ez arra mutat, hogy a társas alakzatban a személyes kapcsolódásokat a közvélemény szabályozza. A közösségi szerepeknek, a funkcióra való alkalmasságnak a tekintetében azonban nem alakult ki közvélemény.

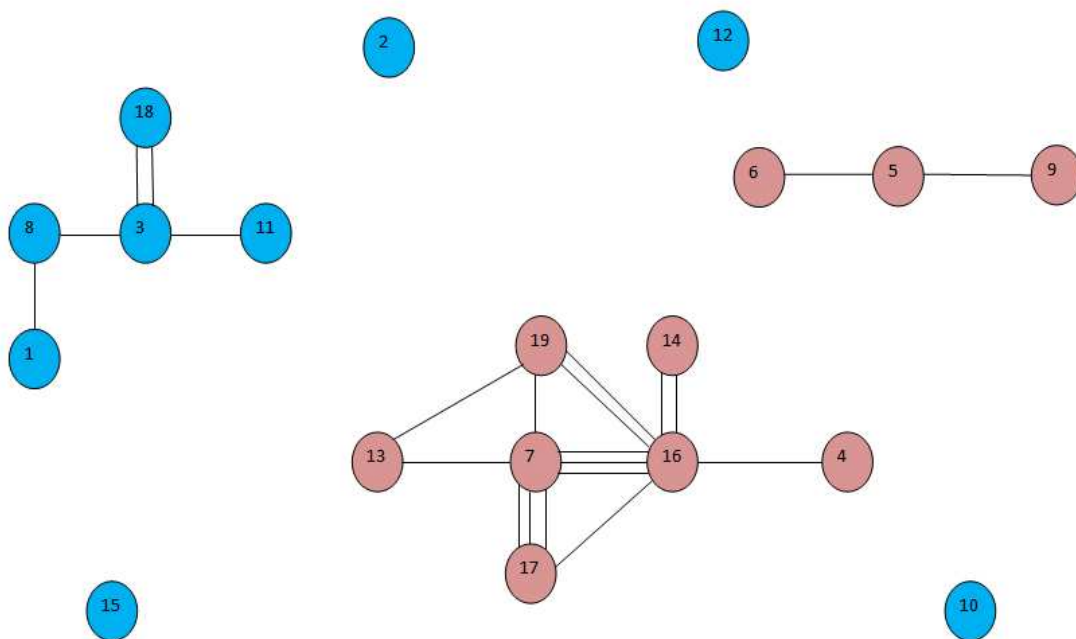
Társas jelentőségüket nézve 3gyerek emelhető ki, akik elsőrendűen jelentős szerepet töltenek be a csoportban és magas szavazati értéket értek el. Ezek a következők: 7; 8; 14 – számmal jelölt gyerekek. Megemlítendő, hogy ha a szociogrammon meg nézzük, ezeket a számokat észrevehetjük, hogy mind a három említett gyerek lány. Másodrendűen jelentős gyerekek közül is szintén 3 gyereket emelhetünk ki, akik még magas szavazati értékekkel rendelkeznek: 4; 10; 9. Itt is megfigyelhető a szociogrammból, hogy milyen neműek a választott gyerekek. Ebben a csoportban már a fiúk vannak többségben – két fiú és egy lány alkotja ezt a csoportot. A többi gyerek szavazati értékei jelentősen alacsonyabbak a két csoport értékeitől.

A csoport szerepindexét és jelentőségindexét tekintve megegyező azonos értékekről beszélhetünk. Mind két esetben 33,3%-ot mutat az értékük. Ennek a következménye, hogy csak a jelentősnek van szerepe, a jelentőséken kívül senki sem éri el a szerepküszöböt. Egy igen ritka és jellegzetes konstellációról beszélhetünk. A funkció nélküli differenciálatlanság a kifejezése leginkább. Az ilyen társas alakzat begyakorolt sablonhelyzetekben jól mozgatható, de mivel az egyéni tulajdonságok, készségek nem rögzödtek még szereppé, nem különülnek el feladatkörökben, ezért a megszokottól eltérő körülményekben a csoport sokszor nehezen alkalmazkodik az új helyzetekhez. A szerep ugyanis az adott feladatkörben lehetővé teszi az öntevékenységet, az utasítás nélküli helyzetmegoldó erőfeszítést.

A választási repertoár értéke: 41,7% - a közösség létszámát tekintve alacsonynak számít.

4. 2. A 4. osztály szociogrammjának elemzése

A második körben, mint már említettem a 4.A osztályban voltam a felmérést végezni. Ebben a csoportban 19 gyerek töltötte ki az általam összeállított kérdőívet. A következőkben tehát a 4. osztály szociogrammjának az elemzésére kerül sor.

2. ábra. A 4.A osztály szociogramja (Saját készítésű szociogram)

A 4.A osztály társas mezőjének egy központja van, méghozzá egy lány központ: 13; 19; 7; 17; 16; 14; 4 tagokkal.

A központi alakzatok kiterjedése 5 főt foglal magába. Ezeknek a befolyása alá vont társas övezetekhez hozzá tartozik még 2 fő (4; 14). Ettől elkülöníthető perem 12 fő – 15; 10; 2; 12; 6; 5; 9; 1; 8; 3; 11; 18. Ebből 4 fő teljes mértékben egyedülálló (15; 10; 2; 12), tehát senkivel sincs kapcsolata, illetve van egy lánctalakzatunk (6; 5; 9).

A CM-mutató (Centrális – marginális) értéke: 5-2-12. Ez százalékban kifejezve 26,3% - 10,5% - 63,2%.

A centrális-marginális mutató átlag értéke százalékban 20-50-30, ezzel szemben a 4. A osztályban a központi mag a tanulóknak a negyedét képezi. A központ tagjait illetően egynemű tagokról, lányközpontról beszélhetünk és a vonzáskörzetében is lányok vannak jelen. Ami a lánctalakzatot illeti, szintén lányok alkotják. A kapcsolataik laza, csak egyszeri választás útján jött létre. A peremre szorult tagok csoportját pedig fiúk képezik. Mint, ahogyan a négy teljesen elkülönült csoporttagot is. Ami a többi alakzatot illeti nem figyelhető meg sem csillag, sem pedig konkrét zárt alakzat, értve itt a háromszöget és a zárt négyszöget.

Az elemzésem során ki számítottam néhány a fentiekben is ismertetett mutatót. Ennek kapcsán elmondható, hogy:

- a csoport kölcsönösségi indexe 79%. Átlagon alulinak tekinthető, mivel az átlagos érték 85-90% közötti kell legyen.
- a sűrűségi mutatót tekintve erős eltérés figyelhető meg az átlagtól, mivel az átlag értékek 0,9-1,1% között vannak, a vizsgált csoportom sűrűségi mutatója pedig 1,8%.
- a kohéziós index: a lehetséges 342 kölcsönös kapcsolatból nálunk 28 realizálódott. Így a kohéziós index értéke 16%-ot mutat, ami szintén némileg átlagon felülinek tekinthető mivel az átlag érték 10-13%.
- a viszonzott kapcsolatok mutatóját tekintve átlagon aluli értékről beszélhetünk. Az általunk kapott érték 37%, átlagon alulinak számít az optimális 50-60% közötti értékek között. Ez csupán azt jelzi, hogy nem alakult ki még a gyerekekben az a készség, amellyel saját rokonszenvi irányulásukat el tudják különíteni a tényleges kölcsönös kapcsolattól. Az eredmény nem meglepő, ugyanis ez az általános iskolák osztályaiban gyakori eset.

A társas helyzetek arányítását illetően pedig a következőket figyelhetjük meg, ha megtekintjük a 2. táblázatot.

Magányos	Pár	Lánc	Háromszög	Négyszög
4 fő	5 fő	5 fő	5 fő	0 fő
17,2%	27,7%	27,6 %	27,6 %	0%

2. táblázat. A 4. A osztály társas helyzetének arányítása

A pár, lánc és háromszögeket illetően egyforma számban fordulnak elő, sőt vannak olyan tagok, akik mint két alakzatban szerepet játszanak. A magányosok száma 4 fő.

A szociogram szerkezetét tekintve elmondható, hogy egyközpontú, széles peremű szerkezetről beszélhetünk. A társas mezőben egyetlen nem nagy kiterjedésű, nagyon sűrű zárt alakzatról van szó. A közösség tagjainak jó része – párosan, láncban – peremre szorult, illetve sok a magányos.

A csoportlégkör –mutató értékei a következők:

- Személyes választások oldala: 2,4
- Funkcióválasztások oldala: 2,4.

Mint a személyes, mint pedig a funkcióválasztások mutatóinak az értéke egyenlő lett, 2,4 %-ot tesz ki. Az eredmények arról tanúskodnak, hogy a szavazatok valószínűleg erősen szóródnak és szubjektívek. Ez arra mutat pont, mint a 2. osztályban,

hogy a társas alakzatban a személyes kapcsolódásokat a közvélemény szabályozza. A közösségi szerepeknek, a funkcióra való alkalmasságnak a tekintetében azonban nem alakult ki közvélemény. Hiába itt már egy több éve együtt tanuló csoportról beszélünk, az eredmények mégsem mutatnak más értéket, mint az előző esetünkben.

Társas jelentőségüket tekintve 3 gyerek emelhető ki, aki elsőrendűen jelentős szerepet tölt be a csoportban és magas szavazati értékekkel rendelkezik. Az egyik 7-es számmal jelölt lány (87 szavazat), a másik 8-al jelölt fiú (62 szavazat), illetve a 3-al jelölt fiú (59 szavazattal). Másodrendűen jelentős szerep jutott még a következő 5 gyerekeknek: 18 – fiú (42 szavazat), 13 – lány (38 szavazat), 19 – lány (34 szavazat), 17 – lány (33 szavazat) és a 16- lány (31 szavazat). Ha megnézzük, akkor egyből levonhatjuk a következtetést, hogy a lányok vannak többségben. A többi gyerek szavazati értéke jóval alacsonyabb az említett gyerekekétől.

A csoport szerepindexét és jelentőségindexét kiszámolva a következő értékeket kaptuk: a szerepindex értéke – 42,1%, a jelentőségindexé pedig 36,8%. Amiből arra a következtetésre juthatunk, hogy a személyi tulajdonságok érvényesülése jelen van és inkább az egyéniség megbecsülésén alapuló közösségi rendnek felel meg a csoport. A választási repertoár értékét tekintve pedig 39,8%-ról beszélhetünk, ami a közösség létszámát nézve alacsony értéknek felel meg.

4.3. A 2. és 4. osztály szociogramjának az összehasonlítása

Miután az előzőekben elemeztem a két osztály szociogramját rávilágítok a hasonlóságokra és a különbségekre. Az elemzés a Mérei Ferenc által is alkalmazott szempontok szerint történt.

Az első mutató értékét tekintve láthatjuk, hogy a két osztály CM- mutatóbeli értékei különböznek. Ez azzal magyarázható, hogy a szociogrammban eltérő számokat mutatnak azoknak a személyeknek a száma, akik például a peremre kerültek és eltérő értéket láthatunk az alakzatokban való részvételük szempontjából is. Míg a 2. B osztályban a központi alakzatok magukba foglalják az osztály több mint a felét, addig a 4. A osztályra a széles perem jellemző és nagyobb létszámú gyerek, akik a peremen vannak és nincs kapcsolatuk magával a maggal.

A kölcsönösségi indexet tekintve, mind a két osztály értéke átlagon alulinak mondható, mivel az átlagérték 85-90% között van.

A sűrűségi mutató átlag értékeitől mind a két osztály értéke eltér. Mind két esetben az átlagon felüli értékek figyelhetőek meg.

A kohéziós indexet vizsgálva megnéztem, hogy hány lehetséges kölcsönös kapcsolat volt jellemző a csoportra. Az első esetben kapott 306 lehetséges kölcsönös kapcsolatból, ugye csupán 38 realizálódott. Azonban ez is 24%-os kohéziós index értéket ad, ami átlagon felülinek tekinthető. A másik osztály esetében sincs ez másként, ugyanis az itt lehetséges 342 lehetséges kölcsönös kapcsolatból 28 realizálódott, ami 16%-os kohéziós indexnek felel meg. Tehát ez az értékünk is eltér az átlagértéktől, mely 10-13% között mozog.

A viszonzott kapcsolatokat illetően a 2. osztályban optimális értékekről beszélhetünk, míg a 4. osztály értékeit tekintve a 37%-al átlagon alulinak tekinthető.

A társas helyzetek arányítása során megfigyeltem, hogy a szociogrammban milyen alakzatok is vannak jelen, illetve, hogy ezek az alakzatok milyen létszámú gyereket kapcsolnak magukhoz. Ennek megfelelően a magányosokat tekintve nem nagy értékbeli különbség figyelhető meg (csupán 1 fő a különbség), a párokat tekintve azonos értékekről beszélhetünk, a háromszöget alkotó személyek értéke között sincs nagy különbség, ami viszont a négyszög alakzatot illeti, a 2. osztályban megfigyelhető, ellentétben a 4. osztállyal.

A szerkezetét tekintve eltérés figyelhető meg a két a szociogram között. Míg a 2. osztály szociogramja egy tömbszerkezet, három magközponttal, addig a 4. osztály szociogramja egyközpontú, széles peremű szerkezet.

A csoportlégkör mutatóit tekintve két mutatót kell megemlítenünk, melyet az elemzésem során kiszámoltam: a személyes választások oldalát és a funkcióválasztások oldalát. A 2. osztályban a két mutató között csupán néhány tizedes eltérés figyelhető meg, addig a 4. osztályban a két mutató értéke egyenlő. A 2. osztályra ennek értelmében a szavazatok erős szóródása jellemző, míg a 4. osztályra is a szavazatok erős szóródása és szubjektivitása jellemző

A társas jelentőségüket vizsgálva eltérő számok figyelhetőek meg a két osztályban. A 2. osztályra egyenlő értékű 3-3 fő jellemző, mint az elsőrendűen jelentős, mint pedig a másodrendűen jelentős gyerekekre. A 4. osztályban ezzel ellentétben az elsőrendűek száma megegyezik a másik osztály értékével (3fő), azonban a másodrendűen jelentős gyerekekhez már majdnem kétszer annyi gyerek tartozik (5fő).

A 2. osztály szerepértékét tekintve megegyező szerepindex és jelentőségindex jellemzi, melynek jellemzője, hogy a jelentős gyerekeken kívül a többi gyerek nem éri

el a szerepküszöböt. Ezzel ellentétben a 4. osztályban a két index mutatója már nem megegyező. A szerepindexnek itt nagyobb szerep jut a jelentőségindexszel szemben.

Ami pedig az utolsó szempontunkat illeti, a választási repertoárban mind a két osztálynak alacsony az értéke a csoport létszámához képest (3. táblázat).

Szempontok	2.B. osztály	4. A osztály
CM-mutató	55,6%-27,8%-16,6%	26,3%-10,5%-63,2%
Kölcsönösségi index	83%	79%
Sűrűségi mutató	2,1%	1,8%
Kohéziós index	24%	16%
Viszonzott kapcsolatok mutatója	54%	37%
A társas helyzetek arányítása	Magányos – 16,7% Pár – 27,7% Lánc – 0% Háromszög – 33,3% Négyszög – 22,2 %	Magányos: 17,2 Pár: 27,7% Lánc: 27,6 Háromszög – 27,6% Négyszög – 0 %
Szerkezeti típus	Tömbszerkezet	Egyközpontú, széles peremű szerkezet
Csoportlélgkör mutató	Személyes választások oldala: 2,5 Funkcióválasztások oldala: 2,2	Személyes választások oldala: 2,4 Funkcióválasztások oldala: 2,4
Társas jelentőség	Elsőrendűen jelentős: 3 (7; 8; 14) Másodrendűen jelentős: 3 (4; 10; 9)	Elsőrendűen jelentős: 3 (7; 8; 18) Másodrendűen jelentős: 5 (18; 13; 19; 17; 16)
Szerepindexek, jelentőségindexek	Szerepindex: 33,3% Jelentőségindex: 33,3%	Szerepindex: 42,1% Jelentőségindex: 36,8%
Választási repertoár	41,7%	39,8%

3. táblázat. Az osztályok szociometriai mutatóinak az összehasonlítása

ÖSSZEFOGLALÁS

A társas kapcsolatok kialakulása már az óvodás korban elkezdődik. Ezek után, ahogy emelkedünk, úgy mond a ranglétrán, a kisiskolás korban ez a folyamat tovább folytatódik. A társas kapcsolataink kialakulásának döntő szerepe van az életünk hátralévő részében is. Kialakulása hatással van a személyiségünk fejlődésére és beilleszkedésünkre egy adott csoportba.

Jelen munkában is a társas kapcsolatok megfigyelésén volt a hangsúly kisiskoláskorban. Ennek kapcsán több módszert is alkalmaztam. Első lépésként a megfelelő szakirodalmi rész áttekintésével kezdtem. Ezek után egy kérdőív összeállítása következett. A munka további fázisában pedig egy két körben zajló kérdőíves felmérés következett, mely alapanyagául szolgált a szociometriai felmérés végzésének is.

Megemlíthető, hogy némi akadályokba ütköztek a kérdőívek kitöltése során. A kikérdezés kétnyelvű kérdőívekkel történt, de még így is nehéznek bizonyult a nyelvezete és akadtak olyan gyerekek, akik nem értették a kérdéseket, mint a 2. osztályban, mint pedig a 4. osztályban. Illetve voltak olyan gyerekek is, akik nem szívesen foglalkoztak a kérdőív kitöltésével.

Azonban a kapott eredmények és a szociogrammok elemzése után elmondható, hogy a kisiskolás évek elején, konkrétan az általam vizsgált 2. osztályban szorosabb kapcsolatok jellemzőek, mint a 4. osztályban. Ezt támasszák alá a viszonzott kapcsolatok mutatójának az értékei is. A 2. osztályban optimális értékeket figyelhetünk meg a csoport létszámát tekintve, míg a 4. osztályban átlagon aluli értékek mutatkoznak meg.

A munkám során sikerült elérnem a kitűzött céljaimat. Sikerült megfigyelnem, hogy az adott csoportban (az én esetemben a 2.B és 4.A osztályokban) hogyan is alakulnak a kapcsolatok. Ki kivel is barátkozik és, hogy milyen szoros kapcsolatok alakultak ki az elmúlt évek során. Bebizonyítottam, hogy a 2. osztály, mint, ahogy azt már az elején is megfigyeltem egy többközpontú csoportot alkot. Azonban arra a feltevésre, hogy ez az évek során változik-e majd, és hogy akár a 4. osztályra nagyobb egységesség jellemző a csoportokra nem vált sikeressé. Ugyanis a 4. osztályban inkább a szavazatok erős szóródása és szubjektivitása volt a jellemző.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Asher - Parker (1989): *Friendship and Friendship Quality in Middle Childhood: Links With Peer Group Acceptance and Feelings of Loneliness and Social Dissatisfaction*. In.: Zsubrits, A. (2007): A gyermekkori kötődés motívumai. In: Új Pedagógiai Szemle, 57. évf.
2. Bálint, A. (1990): *Anya és gyermek*. Budapest, Párbeszéd Kiadó.
3. Bergman, A. (2004): *Az anyaöltől a külvilágig: a tér használata a szeparációs-individuációs fázisban*. In: Péley, B. (Ed.): *A kapcsolatban bontakozó lélek*. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 222-236 pp.
4. Bowlby, J. (1969): *Attachment and Loss*. 2. Basic Books, New York
5. Erikson, Erik H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest.
6. Fülöp, M. (2009): A versengés szerepe. Interneten: <http://ofi.hu/tudastar/versenges-szerepe>
7. Hoffmann, G. (1974): *A társas beilleszkedés problémáinak elemzése több szempontú szociogram alapján*. - Budapesti középiskolák III. és IV. osztályaiban – In: Pedagógiai Szemle 24/1 sz. 46-54 pp.
8. Horváth, Gy. (2004): *Pedagógia-pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó
9. Kasik, L. (2011): *Együttműködés és versengés*. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00100/2006-02-ta-Kasik-Egyuttmukodes.html>
10. Kolominszkij, J. L. (1980): *A szociometriai helyzetet (pozíciót) befolyásoló tényezők*. In: Pataki F. (szerk.): *Csoportlélektan*. Budapest, Gondolat, 391-430.
11. Lengyel, Zs. (1997): *Szociálpszichológia*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Osiris Kiadó.
12. Martonné Tamás, M., Sallay, H., Perge, J. (2007): *Pályaválasztás és szelekció - Iskolapszichológia 12. - A szociometriai módszer alkalmazása alsó és középfokú oktatási intézményekben*. ELTE PPK Tanárképzési és –tovább kép.
13. Mérei, F. (1989): *A társkapcsolatok megszilárdulása. Csoportlélektani vizsgálatok óvodában*. In: *Társ és csoport: Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 56–79. pp.
14. Mérei, F. (1997): *A szociometria módszerei és jelenségvilága*. In: *Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény*. (Ed: Lengyel, Zs.). Budapest, Osiris Kiadó. 305-325 pp.

15. Mérei, F. (1988): *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
16. Mérei, F. (1974): *Szociometria, a mikromilió szociálpszichológiai vizsgálata*. In: Orvosi pszichológia. (Ed: Tariska István), Budapest, Szöveggyűjtemény. (Ed: Lengyel, Zs.). Budapest, Osiris Kiadó. 305-325 pp.
17. Mérei, F. (1989): *Társ és csoport*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
18. Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (1993): *Gyermeklélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest.
19. Nagy, J. (2000): *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest
19. Nagy, J.: *A személyiség kompetenciai, kulcskompetenciák*. Interneten: http://kompetencia.gyulaovoda9.eu/dl/Elmeleti_anyagok/Kompetenciak_kulcskompetenciak.pdf
20. N. Kollár, K. – Szabó, É. (2004): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó
21. Péley, B. (Ed: 2004): *A kapcsolatban bontakozó lélek*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
22. Piaget, J. (1993): *Az érzelem pszichológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest
23. Sehringer, W. (2005): *Érzelmek diagnosztikája gyerekrajzok alapján? Módszertani vonatkozások. Egy képzési és gyakorlati útmutató vázlat*. In: *Lelki folyamatok dinamikája*. (Eds: Sehringer, W. – Vass, Z.) Budapest, Flaccus Kiadó. 51-107 pp.
24. Vajda, Zs. (2002): *A társas kapcsolatok és viselkedés fejlődése kisiskolás kortól serdülőkorig*. In: Mészáros Aranka (szerk.) *Az iskola szociálpszichológiai jelenésvilága*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 147-163p 8. sz., 16-22.pp.
25. Vajda, Zs. – Kósa, É. (2005): *Neveléslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó.
26. Zsolnai, A. (1998): *A szociális kompetencia kapcsolata az iskolai teljesítménnyel*. In: *Magyar Pedagógia* 98. évf. 4. sz., 339–362 pp.
27. Zsolnai, A. (2001): *Kötődés és nevelés*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
28. Zsubrits, A. (2007): *A gyermekkori kötődés motívumai*. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf.

Egyéb források:

29. Renshaw 1981-
psycho.unideb.hu/munkatarsak/inantsy.../fejll2_kortarskapcsolatok.doc
30. Ladd és Mize 1983-
psycho.unideb.hu/munkatarsak/inantsy.../fejll2_kortarskapcsolatok.doc

31. Furman és Robins 1985, Bukowski és Hoza, 1989-
psycho.unideb.hu/munkatarsak/inantsy.../fejll2_kortarskapcsolatok.doc)

Ábrák jegyzéke

1. ábra. 2. B osztály szociogrammja (Saját készítésű szociogram).....32
2. ábra. 4. A osztály szociogrammja (Saját készítésű szociogram)36

Táblázatok jegyzéke

3.	táblázat. A 2. B osztály társas helyzetének arányítása.....	34
4.	táblázat. A 4. A osztály társas helyzetének arányítása.....	37
5.	táblázat. Az osztályok szociometriai mutatóinak az összehasonlítása.....	40

РЕЗІЮМЕ

Утворення груп серед дітей починається вже у дошкільному віці. Після того як дитина стає школярем, цей процес продовжується і далі. Ці взаємовідносини відіграють вирішальну роль і у подальшому житті людини. Вони впливають на її розвиток, вміння знайти своє місце.

У данній роботі основну увагу було приділено спостереженню за учням початкової школи. Використано різні методи і види роботи опрацьовано відповідну авчальну літературуб складено і проведено тестування, яке і стало фундаментом длчя соціометричного аналізу проблеми.

Після аналізу всього отриманого матеріалу можна сказати, що у 2-му класі взаємни серед учнів більш міцні, ніж у 4-му: серед другокласників спостерігається більше зацікавленості один одним, ніж у четртерокласників.

З опрайюваного матеріалу можна зробити такий висновок: другокласники більш актиано утворюють групи, щільніше взаємодіють, тоді як для четвтерокласників, більш характерними є суб'єктивність і одноосібність.

Mellékletek

Kérdőív

Név:

Им'я:

Dátum:

Дата:

Osztály:

Клас:

Instrukció: „Ezen az órán egy vizsgálatot fogunk végezni egy kérdőívvel, melyet számos más iskolai osztályban is alkalmaztak már. A legtöbb kérdésre neveket kell írni. Amit a lapra írtok, senki nem fogja megtudni. Ha majd az osztály együttesen meg akarja beszélni az eredményeket, erre lesz lehetőség. Válaszoljatok minden kérdésre, és önállóan dolgozzatok!”

Инструкція: „На цьому уроці проведем тестування з одним опитувальним листом, яке проводили в багатьох інших школах. На більшість питань відповіддю будуть імена. Те, що напишете, ніхто не узнає. Якщо весь клас разом захоче обговорити результат, на це буде можливість. Відповідайте на всі питання та працюйте самостійно!”

1. Ki a legjobb barátod/barátnőd az osztályban?

Хто твій найкращий(а) друг/подружка у класі?

1)..... 2)..... 3).....

2. Ki tudná az osztálykirándulást megszervezni a legjobban az osztálytársaid közül?

Хто б умів найкраще організувати класну екскурсів серед твоїх однокласників?

1)..... 2)..... 3).....

3. Ki az, aki a legjobb tanuló az osztálytársaid közül valamelyik tantárgyban?

Melyik tantárgyban?

Хто із твоїх однокласників найкращий учень з одного предмета? З якого предмета?

1)..... 2)..... 3).....

4. Kik azok az osztálytársaid, akit legjobban szeretnek a tanárok? Miért?

Хто їх твоїх однокласників, котрих найбільше люблять вчителі? Чому?

1)..... 2)..... 3).....

5. Melyik a kedvenc tantárgyad?

Який твій улюблений предмет?

1)..... 2)..... 3).....

6. Kik azok az osztálytársaid, akit a legjobban szeretnek a többiek? Miért?

Хто із твоїх однокласників, котрих найбільш люблять другі? Чому?

1)..... 2)..... 3).....

7. Ki a legokosabb az osztályodban, akit beneveznél egy vetélkedőre?

Хто із твого класу найрозумніший, кого би ти відправив на змагання?

1)..... 2)..... 3).....

8. Kihez fordulnál az osztálytáraid közül, ha bajban lennél?

До кого з однокласників ти би звернувся, якщо би попав б біду?

1)..... 2)..... 3).....

9. Kik azok a tanulók, akiket a legkevesebben szeretnek? Miért?

Хто із твоїх однокласників, яких найменш люблять? Чому?

1)..... 2)..... 3).....

10. Melyik tantárgyat nem szereted?

Якого предмета не любиш?

1)..... 2)..... 3).....

11. Ha titkod volna, kinek mondanád el az osztálytársaid közül?

Якщо би ти мав секрет, кому би розповів з однокласників?

1)..... 2)..... 3).....

12. Ki az, akinek a viselkedése a legjobban tetszik az osztályban? Miért?

Чия поведінка подобається тобі найбільше серед однокласників? Чому?

1)..... 2)..... 3).....

13. Ha egy osztályképviselőt kellene választanotok, aki minden fontos ügyben képviseli az osztály érdekeit, kire szavaznál?

За кого б голосував, якщо треба було б вибрати старосту класа для вирішення всіх відповідальних питань?

1)..... 2)..... 3).....

14. Ki az, akinek a viselkedése egyáltalán nem tetszik az osztályban? Miért?

Чия поведінка не подобається тобі найбільше серед однокласників? Чому?

1)..... 2)..... 3).....

NÉV	1.H.A	2.Hor.A	3. H.X.	4. K.E.	5.K.V	6. K.J.	7.M.V	8.M.R	9.M.K	10. P.M.	11. P.Sz.	12. P.E.	13. T.J.	14. Tán.D.	15.T.D.	16. T.K.	17. Tip.V.	18. T.V.	Deklarált kapcsolatok	Kölcsönös választások				
																				3x	2x	1x		
1.H.A								<u>1,8,11</u>	1,8,11						1,8,11					3	1		2	3
2.Hor.A	8								1, <u>11</u>		<u>8</u>	8	<u>1</u>		11			<u>1,11</u>		7		1	3	4
3. H.X.						1,11	8			1,8,11							8	1,11		5				0
4. K.E.					<u>1,8</u>			1, <u>8</u>						<u>1,8,11</u>						3	1	1	1	3
5.K.V				<u>1,8,11</u>					11	1,8				<u>1,8,11</u>						4		2		2
6. K.J.				1	1,11					11				1, <u>11</u>						4			1	1
7.M.V				1,8,11		1,8,11								1,8, <u>11</u>						3			1	1
8.M.R	<u>1,8,11</u>			<u>8, 11</u>					<u>1,11</u>											4	1	1	2	4
9.M.K	<u>1</u>	8, <u>11</u>						<u>1,8,11</u>		<u>1,11</u>					<u>1,8,11</u>					4		2	2	4
10. P.M.								1,8,11	1,8,11						<u>1,8,11</u>					3	1			1
11. P.Sz.		<u>8</u>							1	1,8										5			1	1
12. P.E.																				0				0
13. T.J.		<u>1</u>							8										<u>1,8,11</u>	4	1		1	2
14.Tán.D.	1			<u>1,8,11</u>	<u>1,8</u>	8, <u>11</u>	<u>11</u>													5	1	1	2	4
15.T.D.	<u>8</u>							1,8,11	<u>1,11</u>	<u>1,8,11</u>										4	1	1	2	4
16. T.K.		1			1,11		11	1												4				0
17. Tip.V.		1	1			11														4			1	1
18. T.V.		<u>1,8,11</u>											<u>1,8,11</u>			8	1, 11			4	1	1	1	3
Választanak	5	6	1	5	4	4	3	6	8	5	1	2	3	5	5	1	2	4	70	8	10	20	38	
Kölcsönös	3	5	0	6	4	1	1	7	6	3	1	0	4	7	6	0	1	6	38					

A 2. B osztály kölcsönösségi táblázata.

Névsor	Rokonszenvi kritérium			Funkció		Képességek		Népszerűség					Összegezve						
	1	8	11	2	13	3	7	4	6	<u>9</u>	12	<u>14</u>	R	F	K	N+	N-	Σ^+	Σ^\pm
1.H.A	3	3	1	0	0	2	1	1	2	1	1	1	7	0	3	4	2	14	16
2.Hor.A	4	3	3	3	2	2	1	2	2	1	1	0	10	5	3	5	1	23	24
3. H.X.	1	0	0	3	0	1	0	2	1	6	1	9	1	3	1	4	15	9	24
4. K.E.	4	4	4	4	7	1	1	3	5	1	3	2	12	11	2	11	3	36	39
5.K.V	5	2	2	11	4	11	9	9	7	1	7	0	9	15	20	23	1	67	68
6. K.J.	2	2	4	3	5	12	10	9	7	3	7	1	8	8	22	23	4	61	65
7.M.V	0	1	2	0	1	1	0	0	0	1	0	2	3	1	1	0	3	5	8
8.M.R	6	5	4	2	1	0	3	0	1	1	4	0	15	3	3	5	1	26	27
9.M.K	6	3	6	1	2	2	4	1	4	0	3	3	15	3	6	8	3	32	35
10. P.M.	4	4	3	3	4	4	3	3	5	1	2	2	11	7	7	10	3	35	38
11. P.Sz.	0	1	0	0	0	1	1	1	0	4	0	4	1	0	2	1	8	4	12
12. P.E.	1	1	0	1	0	0	0	0	0	6	0	4	2	1	0	0	10	3	13
13. T.J.	2	2	1	2	1	0	1	0	0	1	0	0	5	3	1	0	1	9	10
14.Tán.D.	5	3	5	4	7	7	10	6	7	2	5	0	13	11	17	18	2	59	61
15.T.D.	4	3	4	1	1	0	1	0	1	0	2	2	11	2	1	3	2	17	19
16. T.K.	0	1	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	1	2	2	1	0	6	6
17. Tip.V.	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	1	3	2	0	0	2	5	7
18. T.V.	3	1	3	2	1	1	2	0	1	0	2	1	7	2	3	3	1	15	16
Összesen	51	40	43	42	37	46	48	37	44	30	38	32	134	79	94	119	62	426	488
Eloszlás	2,8	2,2	2,4	2,3	2,05	2,6	2,7	2,05	2,4	1,7	2,1	1,8						23,7	27,1
Eloszlás mutató	18,2	18,2	17,9	17,8	18,04	17,7	17,8	18,04	18,3	17,6	18,09	17,8						18	18

A 2. B osztály gyakorisági táblázata.

NÉV	1. D.D.	2.E.E.	3. H.M.	4. Hr. M.	5.K.V	6. K.J.	7.K.E.	8.Kh.E.	9.L.L.	10. M.D.	11. N.A.	12. O.I.	13. P.A.	14. P.K.	15.Po.A.	16. R.E.	17. Sz.D.	18. Szi. D.	19. Sz.A.	Deklarált kapcsolatok	Kölcsönös választások			Σ	
																					3x	2x	1x		
1. D.D.			1					<u>1</u>		11		1									4			1	1
2. E.E.			1				11	1,8,1			1,8,1							8			5				0
3. H.M.								<u>1</u> ,			<u>1</u> , 8							<u>1,8</u> ,			3		1	2	3
4. Hr.M.													1	<u>8,11</u>	1	1,					4		1	1	2
5.K.V.						<u>8</u> ,	8		<u>1</u>				11		1				1,8,		6			1	1
6. K.J.		11			<u>8</u>		1						1,8,			1,8					5			1	1
7. K.E.													<u>11</u>			<u>1,8</u> ,	<u>1,8</u> ,			<u>1</u> , 8	4	2		2	4
8. Kh. E.	<u>1</u>		<u>1</u>									1						8			4			2	2
9. L.L.				1	<u>1</u> ,									8							3			1	1
10. M. D.								1,8,										1,8,			2				0
11. N.A.			<u>1</u>					11							1,8,		1,8				4			1	1
12. O.I.			1,8,				8	1,8,							1,11						4				0
13. P. A.							1,8,									1,8,	8,11			<u>1</u>	4			2	2
14. P.K.				<u>1,8</u> ,		1,8,							1,8,								3		1		1
15. Po. A.			1,8,			8		1		1,8,							11				5				0
16. R. E.				8			<u>1,8</u> ,													<u>1,8</u> ,	4	1	1	1	3
17.Sz. D.				11	8		<u>1,8</u> ,						1				<u>1</u>				5	1		1	2
18. Szi. D.			<u>1,8</u>					1,8			1,8										3		1		1
19. SZ. A.							<u>1</u>						<u>1</u> , 8				<u>1,8</u>				3		1	2	3
Választanak	1	1	7	4	3	3	8	8	1	2	3	2	7	2	4	7	5	3	4	75	4	6	18	28	
Kölcsönös	1	0	3	1	2	1	4	2	1	0	1	0	2	1	0	4	2	1	2	28					

A 4. A osztály kölcsönösségi táblázata.

Névsor	Rokonszenvi kritérium			Funkció		Képességek		Népszerűség					Összegezve						
	1	8	11	2	13	3	7	4	6	<u>9</u>	12	<u>14</u>	R	F	K	N+	<u>N-</u>	Σ^+	Σ^\pm
1. D.D.	1	0	0	0	1	0	0	0	1	4	0	2	1	1	0	1	6	3	9
2. E.E.	0	0	1	3	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3	0	0	1	4	5
3. H.M.	7	3	3	9	8	6	8	9	5	0	1	0	13	17	14	15	0	59	59
4. Hr.M.	2	2	2	0	0	0	0	0	0	1	3	0	6	0	0	3	1	9	10
5.K.V.	1	2	1	0	0	1	0	0	0	11	0	9	4	3	1	0	20	8	28
6. K.J.	1	3	2	0	1	1	1	1	1	2	3	1	6	1	2	5	3	14	17
7. K.E.	5	5	4	6	9	15	14	12	8	1	7	1	14	17	29	27	2	87	89
8. Kh. E.	7	5	5	9	6	5	9	4	8	0	2	1	17	17	14	14	1	62	63
9. L.L.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	12	1	0	0	0	23	1	24
10. M. D.	1	1	2	0	1	0	1	1	3	5	3	6	4	1	1	7	11	13	24
11. N.A.	3	3	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	7	2	0	0	1	9	10
12. O.I.	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	5	2	1	0	0	5	3	8
13. P. A.	5	3	4	6	3	3	1	3	5	0	5	0	12	9	4	13	0	38	38
14. P.K.	0	2	1	0	1	0	0	0	1	1	2	0	3	1	0	3	1	7	8
15. Po. A.	4	1	2	0	0	1	0	0	0	0	3	0	7	0	1	3	0	11	11
16. R. E.	6	4	4	2	4	0	0	2	5	0	4	0	14	6	0	11	0	31	31
17.Sz. D.	3	4	3	2	4	2	4	3	2	0	6	0	10	6	6	11	0	33	33
18. Szi. D.	2	3	2	6	3	7	8	4	3	1	4	2	7	9	15	11	3	42	45
19. SZ. A.	4	3	2	0	2	10	5	4	4	0	0	3	9	2	15	8	3	34	37
Összesen	55	44	39	46	43	51	51	43	46	37	43	44	138	96	102	132	81	468	549
Eloszlás	2,9	2,3	2,05	2,4	2,3	2,7	2,7	2,3	2,4	1,9	2,3	2,3						24,6	28,9
Eloszlás mutató	18,96	19,13	19,02	19,17	18,69	18,89	18,89	18,69	19,17	19,47	18,69	19,03						19,02	19

A 4.A osztály gyakorisági táblázata.